

**ҲАРБИЙ
ҲИКОЯЛАР
КУТУБХОНАСИ**

Абдулла Қаҳҳор

ОЛТИН ЮЛДУЗ

*Ўзбекистон КП Марказий Комитетининг
бирлашган нашриёти*
Тошкент — 1986

9(C)27
Қ 35

Қаҳҳор Абдулла.

Олтин юлдуз. (Повесть). Т., Ўзбекистон
ИП МҚнинг нашриёти, 1965.

39 бет. (Ҳарбий ҳикоялар кутубхонаси)

Тиражи 20000.

Қаҳҳор А. Золотая звезда.

9(C)27 + Үз2

Шукурбой аканинг ўгли Аҳмаджон уруш бошланган кунлари ҳамрайони бўлган бир талай колхозчи ёшлар қатори аскарликка ариза берганида «Дарров милтиқ оламану, урушга кетавераман» деб ўйлаган эди. Ҳарбий комиссариатдагилар: «Йўқ, Аҳмаджон, ҳозир одам керак эмас» дейишди. У қайтиб, ўзининг «Пахтачилик» колхозида кетмонни чопиб юратурди, лекин ўзини улугъ походда бирон англашилмовчилик орқасида бўлинмасидан кейинда қолган жангчидай сезар эди.

Бир ой ўтди, икки ой ўтди. Қизил қўшин чекинмоқда. Яна бирмунча вақт ўтгандан кейин радио «душман шонли пойтахтимиз бўлган Москвага таҳдид қилмоқда» деди. Аҳмаджон «Энди одам керакдир» деган ўйда яна ҳарбий комиссариатга учради. У ердагилар бу сафар ҳам «Ҳозир одам керакмас, Аҳмаджон, керак бўлганда ўзимиз чақирамиз» дейишди.

Қиш ўтди. Зўр ташвишлар, умидлар кўклами келди. Бу кўкламда бутун мамлакат халқи фронтдаги жангчилар билан бирликда ҳаёт кечириб, Май байрамини меҳнат ва кураш кунига айлантирди. Ҳар йили Май байрамида ясан-тусан қилиб, гажак қўйиб, паранжисини чимматсиз ёпиниб грузовойда Бешариққа тушадиган Шоварди қизлари байрам кунларини ҳам эр-наклар билан баб-баробар кетмон уриб, далада ўтказишди.

Шундай қилиб ёз ҳам ўтди. Ниҳоят бундан бир неча кун бурун Аҳмаджон аскарлий хизматга чақирилди.

Аҳмаджон, модомики одам керак бўлиб чақирилганидан кейин, урушга ўз мўлжалидан ҳам тезроқ юборилишини кутар эди. Оёғи остида ўралиб юрган ўғилчаси Муҳаммаджоннинг пешонасидан ўпди: хотини, қариндошлари, ёр-дўстлари билан хайрлашар экан худди ҳозир урушга кириб кетаётгандай «Ё чангим чиқади, ё донгим чиқади!» — деди.

Бироқ у тушган поезд ғарбга эмас, шарққа қараб кетди. Аҳмаджон бунга чандон эътибор қилмади, чунки бирор жойдан

кийим-бош, милтиқ олиш керак-да. Вагонда Аҳмаджонга ўхшаган йигитлардан яна бирмунча бор эди. Булар бир шаҳарга тушиб, эртасига кийим-бош олишди. Учинчи куни азонда бирдан «тур-тур!» бўлиб қолди. Жуда кўп киши чиқиб майдонга саф тортди. Милтиқ улашилди. Аҳмаджонга нимдошгина милтиқ тегди. У милтиқни олиб ўзини одатдагидан кўра ҳам бардамроқ ва кучлироқ сизди. Командирнинг «Рота, смирно!» деган овози унга галаба наърасидай эшитилар эди.

Рота поездга чиқди. Бу поезд ҳам ғарбга эмас, шарққа қараб кетди. Шундай кунларда мамлакатнинг қайси бурчида бўлмасин, ҳарбий кийим киймаган киши бўлиш-лигини, ҳарбий кийим кийган кишининг эса фронтдан узоқда юришини тасаввур қила олмайдиган Аҳмаджон ҳайрон эди.

Уруш ғарбда, рота фронтдан уч-уч ярим минг километр берди, яна шарққа қараб кетаётибди!

Аҳмаджон ўйлаб ўйига ета олмас эди.

Дераза ёнида, эндигина сабза бўлган мўйлаби тескари қўйилган қошга ўхшаган бир йигит вагоннинг ғилдирак қоқиши муқомига аллақандай бир куйни хиргойи қилиб борар эди. Аҳмаджон ундан сенин:

— Жўрам, қаёққа кетаётимиз? — деб сўради.

Бу йигит «ҳеч ким ҳам билмайди» дейиш ўрнига афт-бошига номуносиб бир тарзда тўнглик қилиб:

— Командир сизга доклад қилмаган экан-да! — деб жавоб берди.

Аҳмаджон таъби тирриқ бўлиб, бошқа ҳеч кимдан гап сўрамади.

Кейинги ўн-ўн беш йил мобайнида Ўзбекистон темир йўлларида «дуварак» бекатчалар шунча кўпайганки, булардан кўпининг отини йўловчилар эмас, баъзан кондукторлар ҳам билмайдди. Буларни анчайин поездлар ҳам назар-писанд қилмай пишқирганича ўтиб кета беради. Поезд бир неча соат йўл юргандан кейин ана шундай бекатчалардан бирига келиб тўхтади. Эрта куз жаласи тоғлиқ жойларга хос ҳафсала билан қуяр, ёмғир суви темир йўлнинг икки томонидан дарё бўлиб оқар эди.

Ротанинг кети вагондан тушмасданоқ, саф бўлиш ҳақида команда берилди. Жала тингунча бирон бошланага кириб турармиз деган умидда атрофга қараётган жангчилар командани эшитиб ҳанг-манг бўлишди: нанки шу тобда, осмон ҳамма тарновларини бараварига очиб юборган бир пайтда йўлга тушилса!

Вагондан ҳаммадан кейин тушган ва милтиғини тиғидан ушлаб, елкасига қўйгани ҳолда шоммасдан келаётган Аҳмаджон:

— Шундай кетаверсак бўлмасмикин? — деди.

Командир жаҳл билан бурилиб унга қаради, бир нима демоқчи бўлган эди, унинг милтиқ кўтаришини кўриб, кулгиси қистади.

— Бу қандай милтиқ кўтариш? Тугмангизни солинг! Аскар ҳеч қачон, ҳеч қасерга «шундай» кетавермайди... Р-ровняйс!

Командир ротани бутун қоидага мувофиқ тартиб билан йўлга солди. Жала ҳамон қуяр, рота икки томонда хира кўланкадай кўринган адирни оралаб, худди сув остида юргандай зўр қийинчилик билан тахминан шарққа томон борар эди.

Булар шағал тўкилган катта йўлдан бурилиб, ён бағирдаги сўқмоққа чиққанда жала яна ҳам шиддатлироқ ёғиб, сўнг бирдан тинди. Рота бир қатор бўлиб, сўқмоқдан, баланд ўсган ўт-ўланлар орасида гоҳ кўриниб, гоҳ кўринмай кетмоқда эди. Тоғ шабадаси ҳар пуфлаганда ўт-ўланлар вошиллаб, буталар ғувиллаб, сарак-сарак қилар эди. Ҳадемай адирлар оралганини қоплаб ётган кул ранг туман тарқалди.

Рота ҳатто ёнбағирда ҳам тўпиқдан сув кечиб бир неча километр йўл босганидан кейин сойликка тушди. Жилгадан ҳайқириб чиқиб келаётган сой рўпара келди. Сой унча катта бўлмаса ҳам ниҳоятда тез оқар, «қулқ-қулқ» этган товушлар сув остида катта-катта тошлар юмалаётганлигини билдириб турар эди. Командир сойдан кечиб ўтишни буюрди. Бундан болшқа чора ҳам йўқ эди. Ротанинг ярмидан кўпи кечиб ўтди. Қолганлардан бир қисми сойнинг ўртасига етмасдан, бир қисми эса ундан ҳам берироқдан қайтишга мажбур бўлди. Икки киши оқиб кетаёзди. Пишқириб, илондай тўлганиб оқаётган бу сув — сув эмас, бир бало эди.

Командир ўтганларга разм солиб турган эди, Аҳмаджонни чақириб, мийиғида кулди. Аҳмаджон унинг нима демоқчи бўлганини фаҳмлаб дарҳол қайтиб сойга тушди ва ўртасига келиб, қоққан қозиқдай туриб олди. Сув қаҳр билан унинг биқинига урилиб шовиллар, бошидан ошиб ўтгундай бўлар, лекин тоғдай гавдасини қимирлата олмас эди. У сойдан ўта олмай қайтганларнинг ҳаммасини бирма-бир қўлидан ушлаб ўтказди.

Рота яна бир қатор бўлиб йўлда давом этди. Булар шағал тўкилган катта йўлни кесиб ўтиб, адирга томон чиқиб кетаётганда ботаётган қуёшнинг ҳорғин нури рўпарадаги қорли тоғ чўққисини, унинг тепасида увададай осилиб турган қора булутни бир лаҳза қизартирди-да, сўнди. Шу билан узоқдаги тоғ ораллиқларидан бошланган қоронғилиқ аста-секин ҳамма ёққа тарала бошлади.

Рота адир устига чиққанда, унинг нариги томонида чарогон бир водий намоён бўлди. Унинг бир чеккасида — адир этагида уч-тўртта оқ уй ва ўртасида бир неча қатор ғарамга ўхшаган қора уйлар кўринар эди. Ҳамма ёқ жимжит, фақат аллақерда электростанция гупиллар эди. Рота пастга тушгандан кейин, узоқдан ғарамга ўхшаб кўринган катта-катта уйлар орасида юрган кишилар қораси кўрина бошлади.

Командир ротани ўшандай уйлардан бирининг олдида тўхтаиб, ўзи қаёқадир кетди, анчадан кейин бир киши билан қайтиб ротани ўз майлига қўйди-ю, уйга кириб кетганича зим ғойиб бўлди. Жангчилар кийим-бошларини ечиб сиқишар, исимоқ учун у ёқдан-бу ёққа юришар эди.

Аҳмаджоннинг назарида бу ишлар, бу юришлар, тоғ ораллиғига солинган бу уйлар ҳаммаси ортиқча, урушга ҳеч тегишлиги йўқдай кўринар эди. У эшик ёнига чўнқайиб ўтирди-да, милтигининг затворини бир неча марта очиб ёпди; сўнгра ёнида деворга суяниб турган бир жангчидан:

— Жўрам, ўқни қачон беради? — деб сўради.

Деворга суяниб турган жангчи йўлда — поездда тўнглик қилган йигит эди.

— Ҳа, зоғча отармидингиз? — деб яна тўнглик қилди.

Аҳмаджон товушидан билдики, ўша йигит экан, бу сафар ғаши келди: «Нима бу, ҳадеб тутун қайтаради, арпасини биров хом ўрибдими!»

— Тўғри гашимга эгри жавоб берасиз-а, ўртоқ, — деди Аҳмаджон, — боя ҳам шундоқ қилган эдингиз... Мунча сассиқ йигит экансиз, ичингизда ит ўлганми!

Аҳмаджон шу гапни айтиб, ўрнидан туриб кетмоқчи бўлган эди, ҳалиги йигит унинг елкасидан босиб, ўзи ёнига ўтирди.

— Кечирасиз, ўртоқжон, бемаврид ҳазил қилибман... Қардансиз?

Аҳмаджон дарров жаҳлидан тушди.

— Бешариқдан. Ўзингиз қардансиз?

— «Семхоз»дан, эшитганмисиз? Бизнинг совхозни уруғ заводи деса бўлади. Яхши уруғлик чигитлар биздан чиқади.

Бирпас жим қолишгандан кейин, Аҳмаджон сўради:

— Нега бунча тажангсиз?.. Ҳа, аввал танишиб қўяйлик, отингиз нима?

— Бўтабой... Тажанг эмасман, ўртоқжон, кейин, кейин айтиб бераман. Бундан буён биргамиз-ку. Бафуржа ўтириб айтиб бераман. Ҳа, айтгандай, қачон ўқ беради, дедингиз. Ўқ отиши-

мизга ҳали етти қовун пишиги бор. Бу милтиқлар отилмайди, ўқдони тешиб қўйилган.

Аҳмаджон милтиғини пайпаслаб кўрди. Унинг ўқдони ҳақиқатан тешик эди.

Бу кунларда немис Сталинград деворларига бош урмоқда, Кавказ тоғлари этагида оч бўридай изғиб юрмоқда эди. Аҳмаджон шундай кунларда, одам керак бўлиб аскарий хизматга чақирилгани ҳолда фронтдан уч-уч ярим минг километр берида, яна отилмайдиган милтиқ кўтариб ўтирганига гоҳ хит бўлар, гоҳ кулгиси қистар эди. Ичарида командир бошлиқ бир неча киши милтиқ тозалаётган экан, старшина келиб буларнинг қўлидан ўша отилмайдиган милтиқни ҳам олиб кетди.

Бирпасдан кейин казармага киргали ижозат бўлди. Казарма қоронғи, унинг бир бурчида кичкина чироқ милтиқлар эди. Жангчилар кечки овқатга берилган нон билан ёғни еб бўлмасда-ноқ, ухлаш ҳақида буйруқ бўлди.

II

Аҳмаджон кутган таълим-машқ кунлари бошланиб кетди. Бўлилма тонг қоронғисида оёққа босганича куни бўйи тинмас, ҳатто одатда тушки овқатдан кейин бериладиган бир соатлик истироҳат ҳам кўпинча берилмас эди.

Аҳмаджон Бўтабой билан бир казармада бўлса ҳам беш кунгача кўриша олмади. У ҳам Аҳмаджон сингари ўз взводи билан тонг қоронғисида чиқиб кетганича уйқу маҳалида қайтади-ю, таппа ташлаганича ухлайди-қолади. Олтинчи куни кечки пайт Аҳмаджон ўз взводи билан казарма ёнидаги тепаликда милтиқ тозалаш билан машғул эди, Бўтабой казарманинг нариги томонидан бир қучоқ курак кўтариб ўтди. У Аҳмаджон шу ерда эканлигини билиб, дам-бадам қараб борар эди. Аҳмаджон қўлини кўтариб ўзини танитди ва бош ишюраси билан ҳол сўради. Бўтабой оёғи билан ерга бир нима деб ёзди-ю, яна йўлда давом этди. Нима деб ёзганини бориб кўришга фурсат йўқ эди, кечки овқатга кетаётиб қараса «қийналиб кетдим» депти.

Ҳақиқатан, таълим кунлари кишини ниҳоятда толиқтирар, ҳатто Аҳмаджондай гавдали, бақувват йигит ҳам эзилиб кетар эди.

Аҳмаджон етти ёшда отасидан, ўн ёшида онасидан етим қолган. Ўша вақтдаги турмуш, ўша шароитдаги болаликни назарга олганда, уни «кичик меҳнаткаш» дейиш мумкин эди. Агар «кичик меҳнаткаш» бўлмаганда то ўн олти ёшигача ҳар кимлар-

нинг эшигида юриб, нонини топиб ея олмас эди. Унинг суяги жисмоний меҳнат билан қотди. У меҳнатга бўлган қобилиятини айниқса колхозда кўрсатди. Шу қобилияти орқасида юз центнерчи звенога бошлиқ, ундан кейин бригадир бўлди. «Юқори ҳосил» значоги олди. Ана шу Аҳмаджон, меҳнатда чиниққан, унча-мунча огир меҳнатни кўрдим демайдиган шу йигит ҳам толиқар, баъзан отга ўхшаб тикка турган жойида пинакка кетар эди.

Ҳарбий таълим қурол ишлатиш ва ҳарбий расм-таомилни билишдан иборат деб ўйлаган «янги аскар болалар»га албатта бу қийинчилик, баъзан ҳарбий билимга алоқасиз кўринган ишлар ортиқча туюлар эди. Бу нарса Аҳмаджоннинг ҳам кўнглидан ўтган пайтлар бўлди. Бироқ ундай эмас эди. Аҳмаджон қилинаётган ишлар командирларнинг талабига разм солиб қараса, жангчи қўлига жанговар қурол олишдан бурун ўтда ёнмайдиган, сувда ботмайдиган, ер тагида илон қимирласа биладиган, юлдузни бешоти урадиган бўлиши керак экан. Шунинг учун Аҳмаджон командирнинг ҳар қандай буйруғини ҳатто ҳарбий таълимга тегишлиги бўлмаган топшириғини ҳам уруш майдонидаги жанговар вазифа ўрнида кўриб бажарар эди.

Дастлабки кунларда ҳамма ҳам ишнинг бу қадар кўплиги, қистовлиги фронтнинг одамга эҳтиёжидан келиб чиққан; жангчилар зарур бўлган малакани орттириши биланоқ бетўхтов фронтга юборилади деб тахмин қилар эди. Шундай тахминига асос ҳам бор эди, чунки бу вақтларда Қизил Армия душмanning Москвага ҳужумини қайтарган бўлса ҳам, душман кейинчалик яна ташаббусни қўлига олиб, ғарби-жануб томондан фронтни ёриб ўтган, Воронеж, Сталинград районларига чиқиб қолган, Москвани ўраб олишни ўз олдига мақсад қилиб қўйган эди.

Бироқ ишлар шунча қистов, шунча кўп, фронтда ҳалигидай тахминларга асос бўладиган воқеалар юз берганлигига қарамасдан жангчилар ҳар якшанба кuni ҳар қандай машғулотдан озод қилинар эди. Жангчилар бу кунни ўйин-култи, вақтичоғлик билан ўтказишар, кечқурун кино тарж бўлмас эди. Дам олиш кунларига қараб айтганда, ҳалигидай тахминларга сира ўрин йўқ эди.

Ҳақиқатан, шундай бўлиб чиқди. Бир якшанба кuni Аҳмаджон ошхонага дежур бўлиб уйқудан қолди, кечқурун ҳамма кинога кетганда бирпас мизғигани казарма ёнидаги майсага чўзилган эди, рўпарадаги адир ён бағридан ашула товуши эшитилди. Аҳмаджон ётган ерида бирпас унга қўшилди-ю, кейин бўлмади — адирга чиқиб борди. Бу ерга ўн чоғли жангчи

тўлланган, ҳаммаси бир-бирдан хушовоз, хушчақчақ йигитлар эди. Навбат келганда Аҳмаджон ҳам бир жуфт ашула айтиб берди. Кейинчалик маълум бўлдики, булар турли батальондан бўлиб, баъзи бирларининг батальонлари аллақачонлар машқини расо қилган ва бир неча ойдан бери фронтга жўнаш ҳақида буйруқ кутиб ётар экан.

Бу батальонлардан баъзилари икки ойдан кейин жўнади. Ҳамма фронтга кетди деб ўйлаган эди, бироқ Ленинободдан, Каттақўрғондан, Олмаотадан ва бошқа шаҳарлардан хатлар кела бошлади. Кетишда Аҳмаджон билан қучоқлашиб хайрлашган бир йигит «Қўмондонлик бизни тамом эсидан чиқарди шекилли, ҳали ҳам занг босиб ётибмиз» деб ёзар эди.

III

Аҳмаджон бир неча ой таълим кўриб яхши пулемётчи бўлганидан кейин, бир вақтлар аскарликка ариза бериб юрган кунларида, «дарров милтиқ оламану, урушга кетавераман» деб ўйлагани ёдига тушса кулар эди.

У яхши пулемётчи бўлиб синовдан ўтган бу кунларда Қизил Армия бир ярим минг километр масофадан фронт бўйлаб ҳужум қилмоқда ва Ленинград атрофида, марказий фронтда, Харьков остоналарида, Азов денгизи, Қора денгиз бўйларида душманга қақшатқич зарбалар бермоқда эди. Москва қамал хавфи остида қолган кунларда ҳам машқи расо батальонлар мамлакат ичкарисида «занг босиб» ётганини эслаганда ҳозир фронтнинг одамга эҳтиёжи тўғрисида бир нима дейиш қийин эди. Шунинг учун Аҳмаджон батальон ғарбга йўл тутганда ҳам «бирон жойда қолиб кетармиз» деб ўйлади. Бироқ эшелон Оренбургдан ўтди, аллақайси станцияда бир неча соат тўхтаб қолди. Ундан кейин батальоннинг бир қисми жанубга томон йўл солди.

Поезд секинлаб, гоҳ тўхтаб, гоҳ жадаллаб қор босган бепөн саҳродан борар эди, эртасига эрталаб бир соатга яқин тўхтаб қолди. Билган кишиларнинг айтишига қараганда бу хийлагина катта станция экан. Лекин унинг катта станция эканлигини фақат йўл кўплигидангина билиш мумкин эди, холос. Биронта иморат йўқ. Станциянинг идораси, почта ва телеграф иккита кўк вагонга жойлашган. Шундай қаратганда қор уюмига ўхшаб кўринган беҳисоб тепаликларда қор остидан занглаган тунука ва темир, қора ва сариқ ғишт, бетон парчалари қичиб турар эди. Уруш тўғрисида тасаввурни бошқача бўлган, меҳнат билан бино бўладиган ҳар бир нарсанинг қадрига етадиган Аҳмаджонга бу

манзара гоят қаттиқ таъсир қилди. У нима дейишини, юрагида мавж ураётган алам ва ғазаб ҳиссига кимни шерик қилишини билмас эди. Вагонга чиқиб, уйига наридан-бери хат ёзди, хат ҳозирги туйғусини ифода қилолмаганини билса ҳам, фикрча «фашист ғажиб ташлаган жойларни кўрдим, урушга кириб кетдим» дегани ҳамма нарсани англатиши керак эди.

Бироқ «урушга кириб кетдим» деган гапни чакки ёзган экан. Қани уруш? Аҳмаджон шериклари билан урушдан хийла узоқда дам олиб ётган бир қисмга келиб тушган эди.

Қисм жуда қулай, иссиқ ертўлаларга жойлашиб олган. Бу ердаги ҳаёт фронтдан мингларча километр узоқда, мамлакат ичкарасида бўлган ўша лагерь ҳаётидан ҳам осойиштароқ эди. Бу ерда «ш кўп ҳам эмас, қистов ҳам. Ҳар куни маълум соатларда ўқиш бўлади, турли машғулот ўтказилади. Ҳатто бир куни қисмдаги ҳаваскор санъатчилар ташаббуси билан «катта ертўла»да концерт ташкил қилинди. Конферансье — ёшгина бир марий йигити чиқиб, «концертимизнинг биринчи номерида ўзим машқ қилиб бераман, иккинчи номерида хоҳлаган киши хоҳлаган ҳунарини кўрсатиши мумкин» деб ҳаммани кулдирди, сўнгра консерва қутисидан ўзи ясаган мандолинада марийча бир куйни чалиб берди. Концертда рус, украин, белорус, ўзбек, қозоқ, грузин, тожик, марийдан иборат саккиз миллат иштирок этди. Аҳмаджон «Эй пари дилдор»ни, ундан кейин, рота комсомол ташкилотчиси Петька Уховнинг илтимосига кўра, у билан бирликда «Галя тўғрисида қўшиқ»ни айтиб берди.

«Галя тўғрисида қўшиқ»ни Аҳмаджонга Петька Уховнинг ўзи ўргатган эди.

Аҳмаджон қисмга янги келган куни бу йигит тўғри унинг олдига келди-ю, тўсатдан:

— Қаерликсан? — деб сўради.

Ўзидан кичик бу йигитнинг сенсиргани Аҳмаджонга малол келди.

— Бешариқликман, — деди қовоғини солиб, сўнгра унинг ўзи қаерлик эканини билиш учун эмас, фақат сенсираш учун — ўзинг қаерликсан? — деди.

Петька Ухов буви пайқамади шекилли, ўзи тўғрисида ба-тафсил сўзлаб берди. У сўзини шундай бошлади, шундай сўзладикки, Аҳмаджоннинг чеҳраси очилиб, диққат билан қулоқ солди ва русча хийла хом бўлишига қарамасдан ҳаммасига тушунди. Петька пензалик колхозчи, аскарликка уруш бошланганда қақ-рилган, фронтга Аҳмаджондан уч ой чамаси бурунроқ келган ва бир неча жангда қатнашган экан.

Кўнғироқ сариқ сочли, тиниқ қизил юзли, кўк кўз бу йигит шу сўхбатдаёқ Аҳмаджоннинг меҳрини қўзғатди. Унинг ўзи сингари колхозчи бўлганлигими, жанг кўрган ва шунинг учун лозим вақтда дастгирлик қила олишимни, ё бўлмаса дабдурустан ўзини бу қадар яқин олганлиги ва меҳр-оқибат кўрсатганими, ҳар ҳолда, нимасидир Аҳмаджонни мафтун қилди.

Орадан бир ҳафта ўтар-ўтмас иккови шунчалик иноқ бўлдики, Аҳмаджон кўндан бери кўнглида сақлаб, бировдан сўрашга истиҳола қилиб юргани бир масала тўғрисида у билан очиқ гаплашди. Пиёда аскарларнинг жанговар уставида, командирнинг буйруғи — қонун, командир нотўғри буйруқ берганда ҳам жангчи аввал буйруқни бажариб, ундан кейин шикоят қилиши керак дейилган. Аҳмаджон уставнинг мана шу моддасига тушуниб етмас эди. Петька унинг сўзига диққат билан қулоқ солдида, мийғида кулди ва жанговар бир эпизодни айтиб берди.

— Ўзинг биласанки, қисм ҳужум бошлашдан илгари артиллерия душман позициясини қаттиқ тўпга тутеди. Бундан мақсад душманни пароканда қилиш, унинг ўт очиш нуқталарини яқсон қилиб, қисмининг илгариллашига йўл очишдир. Душман қанчалик гангитилса, унинг ўт очиш нуқталари қанча кўп емириб ташланса ҳужумнинг муваффақияти шунча муқаррар бўлади. Бу — артиллериянинг ишга, артиллериянинг иши эса кузатувчига боғлиқдир. Кузатувчи душман позициясига мумкин қадар яқинроқ бориб, снарядларнинг қаерларга тушаётганини кузатади ва телефон орқали батареяга хабар бериб туради... Мен бу гапларни нега гапирётиман, ўзинг биласан-ку!

Петька бир оз жим қолди, сўнгра давом этди:

— Турсумбетов деган қирғизни полкда ҳамма билар эди. Тегирмонга тушса бутун чиқадиған йигит эди. Шу йигит бир ҳужум вақтида душман позициясига жуда яқин бир ғарамга кириб олиб, батареянинг кўзи бўлиб турган эди. Бу ғарам душман позициясига жуда яқин ва шу билан бирга рўй-рост жойда турганлигидан душман ҳеч гумонсирамас эди. Шунинг учун артиллерия худди рўпарадан отгандай душман окопларини, ўт очиш нуқталарини бирин-кетин тор-мор қилмоқда эди. Ҳаво жангида қаттиқ шикаст еган фашист аэроплани нима бўлд-ю, шу ғарамдан олтмиш-етмиш метр нарига келиб қўнди... Шунда сен бўлсанг нима қилар эдинг?

Аҳмаджон ўйлаб ўтирмасдан дарҳол жавоб берди:

— Граната ташлардим! Ендириб юборар эдим!

Петька ҳузур қилиб кулди.

— Турсумбетовдан ҳам ошиб тушдинг-ку!.. Командирнинг

буйругидан чиқиб-а? Буйруқ нима эди, батареянинг ишини кузатишми?

— Бундай пайтда буйруқ...

— Ҳа, Турсумбетов ҳам шундай деб ўйлаган. Лекин ҳар қалай сен айтгандай граната ташламабди-ю, аэропланни ўққа тутибди. Натижада, бу қадар мерганлик билан ураётган батареянинг кўзи — кузатувчиси қаерда эканини билмай хуноб бўлган немис уни пайқайди-ю, бир снаряд билан ғарамнинг кулини кўкка совуради. Батарея кўзсиз қолдими?

Аҳмаджон ўйланиб қолди.

— Хўш,— деди Петька энг яхши ишлаб турган батарея кўзсиз қолдими? Жангда бошқа кузатувчилар ҳам Турсумбетов сингари интизомни бузса нима бўлар эди? Мана шунинг учун ҳар қандай пайтда ҳам буйруқ — буйруқ! Командирнинг буйруғи — қонун! Мамлакатнинг ичкарисида бирон қонунни бузсанг жазосини ўзинг яқка тортасан, бу ерда қонунни бузсанг жазога бошқаларни ҳам шерик қиласан.

Петька, душман бостириб келаётганда ўт очгани команда бермаган командирни хоин гумон қилиб, ўзича ўт очган ва шу билан бутун бир взводнинг ҳалокатига сабаб бўлган бир пулемётчи тўғрисида ҳам сўзлаб берди.

Шундай қилиб, «урушга кириб кетдим» деб уйига хат ёзган Аҳмаджон яқин икки ойгача ҳатто милтиқ товушини ҳам эшитмади. Қисм мудофаа линиясига боргунига қадар орада ўтган шу икки ой ичида Аҳмаджон уруш илмига, ҳарбий техникага оид кўп нарсалар ўрганди; ҳаммадан ҳам муҳими: қисмдаги жангчилар билан ака-укадай бўлиб қолди. Бир ва бир неча марта урушга кирган бу жангчилар орасида Аҳмаджон ўзини «уруш кўрмаган, хом» жангчи деб эмас, жанговар машинанинг бир қисми деб сезар эди.

Қисм мудофаа линиясига боргандан кейин Аҳмаджон уйига яна хат ёзиб, «Илгари ёзган хатларим ҳаммаси бекор, уруш бўлаётган жойга энди келдик, лекин ҳали урушдан дарак йўқ» деди.

IV

Полк мудофаа қилиб ётган район устида баъзан душман аэропланлари пайдо бўлишини эътиборга олмаганда урушдан ҳали ҳам дарак йўқ эди. Бу аэропланлар ҳам бомба ташламайди, безгак пашшадай гингиллаб бир-икки айланади-ю, кейин тўсатдан қочиб қолади.

Жанг кўрган, мерган жангчилар ҳар куни «немис ов»га чиқишади. Булар душман позициясига мумкин қадар яқинроқ бориб, бирон қулай жойда соатлаб, баъзан куни бўйи пойлаб ётишади. Ови бароридан келган кишининг қилган иши дарҳол оғизма-оғиз бутун қисмга тарқалади. Қўшни бўлинмалардан ҳам тез-тез шундай хабарлар келиб турар эди. Буни жангчилар «Сўнгги ахборот» дейишар эди.

Бир куни Петька Ухов овга Аҳмаджонни ҳам олиб чиқди. Булар талай ергача амаклаб, талай ергача ер бағирлаб боргандан сўнг бутазорга киришди. Бу ерда душман окоплари, узоқ пастқамликдаги қишлоқнинг оқ уйлари кўриниб турар эди. Булар шу ерда кечгача ётишди, бироқ ов бароридан келмади: биронтда немис кўринмади. Эртасига, индинига ҳам шундай бўлди. Петька ҳар сафар қайтишда хуноб бўлар, сўкинар ва Аҳмаджонни ҳам тажанг гумон қилиб, унга тасалли берар эди. Лекин Аҳмаджон ҳали бу овнинг гаштини татиб кўрмаганлиги учун унчалик тажанг бўлмас эди.

Ниҳоят, тўртинчи куни ов бароридан келди. Булар бориб ётганига ярим соат бўлар-бўлмас тахминан юз эллик метр наридаги якка бута хиёл қимирлади. Петька буни дарров пайқаб, зўр диққат билан кузатди. Бута танҳо ва шу билан бирга дўнгликда, унинг ёнвериди жон асари кўринмас эди. Петька дарҳол фаҳмлади, демак шу бута остидан телефон сими ўтган, қаердир биров ё симга қоқинди, ё уни бир нима қилаётир. Петька бута атрофини диққат билан кўздан кечира бошлади. Ниҳоят, ҳар минути бир кундай туюлган бир соат вақт ўтгач бутадан ўттиз метрча берида қора каска кўринди. Петька Аҳмаджонга уни кўрсатди. Аҳмаджон кўрганда немис ёнбошлаб бир нимани бураётган эди. Аҳмаджон шоямасдан милтигини ўнглади, узоқдан думсиз калтакесаякка ўхшаб кўринган немисни қоровулга қўндириб, тепкини босди...

Петьканинг мўлжалига кўра, бедсм-дарак кетган бу немис кетидан бошқаси келиши керак эди. Бироқ булар кечгача пойлашди ҳамки ҳеч ким кўринмади.

Қайтишди.

Петька бугун бир қадар мамнун, Аҳмаджонни ўзида йўқ хурсанд гумон қилар эди. Ҳақиқатда бу ов Аҳмаджонга Петька гумон қилган даражада фавқулодда кайфият бағишламаган, у юзма-юз туриб икки оғиз сўз айтмоқчи бўлган ашаддий душманига ўша сўзини телефон орқали айтгандай бўлган эди.

Аҳмаджоннинг номи ўша кечасиёқ «Сўнгги ахборот»га тушди. Эртасига бошқа ротадаги янги жангчилар келиб уни табрик

қилишди. Аҳмаджон буларнинг ҳаммасига «бу ҳисоб эмас» деб жавоб берад эди.

Ўша куни кечки пайт ротага Совет Иттифоқи Қаҳрамони полковник Мехалицин келди. Полковник солдат ва офицерларнинг жангга тайёргарлиги қандай бораётганини текширди; жангчиларнинг қуролларини алоҳида эътибор билан кўздан кечирди. Аҳмаджон ярқираб турган пулемётининг ёнида ҳайкалдай қотиб турар эди. Полковник унинг пулемётини кўздан кечиргач кулимсираб:

— Қуролни яхши асраб экансиз,— деди.

— Совет Иттифоқига хизмат қиламан!

Полковник траншеяга томон бурилганда Аҳмаджон ҳамон ўшандай роз туриб:

— Ўртоқ полковник, сиздан бир нарсани сўрагани ижозат берсангиз,— деди.

Полковник бирдан тўхтади-да:

— Сўранг,— деди.

— Сиз олтин юлдузни қандай қилиб олгансиз? Шунни айтиб берсангиз.

Полковник кулимсираб, ён-верига кишиларга қаради. Атрофидаги кишилар хижолат бўлгандай ерга қарашди. Нарига турган Петька «Бу саволнинг нима кераги бор эди» деган мазмунда қовоғини солиб, секин елкасини учирди. Полковник ниҳоят жавоб берди:

— Билмайман,— деди ва Аҳмаджонга яқинроқ келди,— билмайман. Лекин шунга аниқ биламанки, мен ҳеч қачон қаҳрамон бўлишни ўйлаган эмасман. Қаҳрамон бўлишни орзу қилган киши жангга қаҳрамонлик кўрсатишдан илгарироқ ўлиб қолишдан қўрқади. Шунданки қўрқди — тамом — ўлимдан қўрққан бўлади. Ўлимдан қўрққан киши қаҳрамон бўлолмайди. Тушундингизми?

— Тушундим, ўртоқ полковник.

Полковник билан бўлган бу суҳбат Аҳмаджонда бир ҳис пайдо қилди. Бу ҳис биринчи марта қўлига милтиқ олиб сафда турганида ва командирнинг «Рота, смирно!» деган овозини эшитганида пайдо бўлган эди.

V

Кўздан бери кутилган жанг тонг маҳалида душман артиллерияси бизнинг позицияларимизни қаттиқ тўпга тутиши билан бошланиб кетди.

Аҳмаджон бир неча марта тупроқ остида қолди. Бир сафар тупроқ остидан эмаклаб чиқаётганида Петька Уховнинг:

— Аҳмаджон, тирикмисан?— деган товушини эшитиб қолди.

Петька бу саволни худди «папиросинг етадими?» ёки «қорнинг очқамадими?» дегандай берди. Шундай пайтда кишининг бу хилда осойишта ва ҳатто хотиржам бўлишини тасаввур қилиш қийин эди. Бунгача «немис бутун кучини шу ерга солди, энг зўр жанг шу ерда бўлаётир» деб ташвишда қолган Аҳмаджонга жанг кўрган Петьканинг бу хилдаги хотиржамлиги оғир пайтда бутун бир полк тўп-тўпхонаси билан ёрдамга келгандай таъсир қилди.

Батальон шу куни кечгача душманнинг ўн уч марта қилган шиддатли қарши атакасини қайтарди. Немислар гоҳ ўнгдан, гоҳ сўлдан келар ва ҳар қаерда дўлдай ёрилган ўтқа учар эди.

Ниҳоят ярим кечага борганда душман тамом ҳолдан тойиб, чекинишга мажбур бўлди. Полк командири душман нафасини ростлаб олмасдан туриб қарши ҳужумга ўтиш тўғрисида буйруқ берди.

Лекин кечаси кўринган бутун аломатлар душман нафасини ростлашга, бирон позицияга маҳкамроқ ўрнашиб олишга ҳаракат қилаётганлигини эмас, штаб билан чекинаётганини кўрсатар эди.

Тонг отди. Тепаликларнинг қор босган оппоқ чўққиси, узоқ ўрмондаги дарахтларнинг учи қизарди; узоқ жилгадан кўтарилиб, осмонга таралган қоп-қора тутуннинг бир чеккаси жигар ранг тусга кирди. Катта-кичик водийларни қоплаб ётган туман худди кулга ўхшаб кўринар эди.

Бўлинма кечагина душман батареяси турган тепаликни айланиб ўтди ва жангсиз илгарига қараб юрди. Катта йўл кечаси немислар ўт қўйиб кетган қишлоқнинг ёнидан ўтар эди.

Кичикроқ водийнинг ҳар ер-ҳар еридан суяқ тутун кўтаририлмоқда — қишлоқ батамом ёниб битган. Бу тутун нимадан чиқаётгани маълум эмас эди. Енбағирдаги дарахтзорда фақат битта уй оқаришиб турар, дарахтлар сукут қилиб «яна нима бўлар экан» деб қулоқ солиб тургандай туюлар эди.

Жангчилардан кимдир йўл бўйида қийшайиб ётган симёғочга тахта қоқиб кўмир билан ёзиб қўйди:

«Шу ерда Большая Каменька деган қишлоқ бор эди. Уни 1943 йилда немислар талаб, ўт қўйиб кетган».

Аҳмаджоннинг кўз олдига ўзининг Шоварди қишлоғи, кўча чангитиб ўйнаб юрган ўғли Муҳаммаджон, кўпинча эшик таги-

га чиқиб ўтирадиган тўқсон яшар Абдуазиз ота келди. Куйиб кул бўлган Большая Каменька қишлоғида Муҳаммаджон сингари болалар, Абдуазиз ота сингари чоллар, кампирлар, ўлим тўшагида ётган беморлар, бахтсиз майиблар, янги туғиб ётган хотинлар бўлмаганмикин? Егоч уйнинг шифтини, деворларини аланга ялаётган вақтда тутунда димиққан гўдак қандай чирқиради экан? Кейин, албатта, ҳушидан кетгандир; аввал майин сочлари куйгандир, юзи ва талпинган қўлчалари қорайгандир, сўнгра... Одам ёнармикин?

Аҳмаджоннинг эти жунжикиб кетди. Унинг димоғига ширин, ҳаддан ташқари ширин ва ёрлиқ, кўнгилини беҳузур қиладиган ҳид, кабоб ҳиди келди.

Суюқ тутун шабадада елиб турар эди.

Аҳмаджон ёнида бораётган Петькага қаради. Петька ҳам ҳиддан кўнгли озиб дам-бадам туцуриб борар эди.

— Петька, одам ёнадими, йўқми?

Петька яна тупурди, оғзини икки елкасига артиб, жавоб берди:

— Буни немисдан сўраш керак.

— Ўзини куйдириб кўрақолсак қалай бўлади?

— Закон йўқ.

Аҳмаджоннинг аччиғи келди.

— Немисга закон бору бизга йўқми?

— Закон йўқ.

— Бизга йўқ бўлса, мен немиснинг закони билан куйдираман! Куйдираман, тепасида косов билан титиб турмасам бўлмайди. Сира иложи йўқ!

Аҳмаджон жуда қаттиқ сўжинди. Бу хилдаги сўкиш умрида биринчи марта оғзидан чиққан ва шунинг учун ўзига ҳам эриш туюлган бўлса керак, ён-верига қараб қўйди.

Бўлиняма тушга яқин янги мудофаа маррасига чиқди.

VI

Танкларимиз жилгага тўпланиб ҳужумга тайёр ҳолда турар, пиёда аскарларимиз эса душман ташлаб кетган окоплардан чиқиб, ҳамла қилиш учун қулай позицияларни ишғол қилган эди.

Артиллерия душман позициясининг ичкари томонини тўпга тутиб, пиёда аскарларимиз ҳужум бошлаганда Аҳмаджон ўзининг пулемёти билан уларни сўл томондан ҳимоя қилиши керак эди.

Немисларнинг олти отар миномёти ҳурмоқда, немис мудо-

фаасининг ўзаги бўлган тепаликда жон асари кўринмайди, ҳаммаси ернинг қаърига жириб кетган эди.

Ўрмон устидан тўқ зангор «Ильюшин» аэропланларимиз гувиллаганича душман позицияси томонга ўтиб кетди. Аҳмаджон санади. Ўттиз икки аэроплан сажкизтадан бўлиб борар эди.

Артиллерия душман позициясининг ичкари томонини тўпга тутиб, пиёда аскарлар ҳужум бошлаган вақтда кутилган ҳодиса рўй берди: Аҳмаджон турган ердан ниҳояти юз метрча нарида, тепаликнинг этагида пусиб ётган немис пулемёти пиёда аскарларимизни ёнбошдан ўққа тута бошлади. Сал фурсат қўлдан берилса бўлинма илгарилайди ва бу пулемёт жангчиларни битталаб теради. Аҳмаджон пулемётини ўша томонга ўнглаб тепкисини босиш билан белига биров қаттиқ тепгандай бўлди. Тепкини қўйиб юбормай қараса орқасига боғлаб олган сумкасининг ичидаги нарсалар чочилиб ётипти, тепасида қоғозлар учиб юрипти. Шу пайт шериги Филатовга кўзи тушиб, уни қип-қизил қонга бўялган ҳолда кўрди. Филатовнинг бир қўли қон оқаётган елкасида, иккинчи қўли пулемёт лентасида, боши қўйи солинган эди. Аҳмаджон отишдан тўхтаб:

— Филатов, тирикмисан!? — деб қичқирди.

— Тирикман, отавер! — деди Филатов ва ўзини тетик кўрсатиш, шу билан Аҳмаджоннинг диққатини ўзига тортмаслик учун гавдасини бир оз кўтарди, пулемёт лентасини силкитиб қўйди.

Аҳмаджоннинг орқасига боғлаб олган сумкасига, Филатовнинг елкасига мина парчаси теккан эди.

Немис пулемёти Аҳмаджон бир сидра ўқ ёғдиргандаёқ жим бўлиб қолган эди, лекин Аҳмаджон ғазаб билан тепкини босиб, лентадаги қолган ўқни ҳам ўшанга қараб бўшатди-да, сўнгра:

— Қайт, Филатов, бу ердан кет! — деди ва ўзи пулемётини судраганича олга эмаклаб кетди.

Бу орада танкларимиз жилғадан бирин-кетин чиқиб, тепаликнинг ўнг ёнбағридан ўрмалай кетди. Булардан баъзи бирлари бир лаҳза секинлади, улардан тушган десант буталар орасига кириб кўздан йўқолди. Тепаликнинг ёнбағрида танкка қарши отадиган батарея пала-партиш ўқ узар эди.

Ҳужум бошланганига бир неча минут бўлмасданоқ танкларимиз душманнинг олдинги окопларидан ўтиб, танкка қарши отадиган батареяни тўпга тута бошлади. Блиндажлар, окопларда найзабозлик жанги бошланиб кетди.

Аҳмаджон командирнинг буйруғига қаттиқ риоя қилиб, жанг майдонини диққат билан кузатар эди. Шу пайт тепаликнинг чап

ёнабғрида бир тўп немис автоматчилари пайдо бўлди. Буларнинг бутазорларга кириб олиши, тепаликка ёпирилиб чиқаётган пиёда аскарларимиз учун жуда катта хавф туғдирар эди. Аҳмаджон буларга қараб уч сидра ўқ ёғдирди. Автоматчиларнинг ярмидан кўпи ўша ерда қолиб, қолгани изига қайтди.

Танкларимиз тепаликнинг чўққисида бир тўхтаб, сўнгра, саф торган ҳолда нариги томонга қараб тушиб кетди.

Аҳмаджон бу жангда немис танк ишлатмаётганига ҳайрон бўлган эди, бунинг сирини пулемётини кўтариб тепаликка чиққанида билди. Тепаликнинг у ёғидаги қишлоқдан ярим километрча нарида, кун чиқиш томондаги сойликни қоплаган тутун ва чанг ичида муттасил тупроқ кўтарилиб тушар, танклар изгиб юрар эди. Бу ёққа мадад учун юборилган немис танкларининг йўлини бизнинг танкларимиз тўсган, сойликда танклар жанги бўлмоқда эди. Танклар жангини Аҳмаджон биринчи кўриши ва бу жанг нақадар мароқли бўлса-да, ҳозир томошанинг мавриди эмас эди: бир ёқдан, немис танкларидан тушган солдатларнинг омон қолганлари қишлоққа томон келмоқда, иккинчи ёқдан, қишлоқнинг кираверишига ўрнатилган икки замбарак жангчиларимиз ҳозиргина ишғол қилган тепаликни зўр бериб тўпга тутмоқда эди.

Аҳмаджон қишлоққа томон ўрмалаб кетаётган немисларни «кўнгилдагидан ҳам зиёдароқ» қарши олиш учун пулемётини снаряддан ҳосил бўлган чуқур бўйига ўрнатиб, энг мувофиқ пайтни кутиб турди; немислар буталарни оралаб юз эллик метрча яқин келганда устма-уст икки сидра ўқ ёғдирди. Бироқ шу онда фалокат рўй берди. Аҳмаджондан бир неча метргина нарига снаряд тушди. Портлаш зарбидан Аҳмаджон чуқурга ағдарилиб тушди ва кўзи тиниб, бир лаҳза кўнгли озди; ўзига келгач разм солиб қараса ҳеч қаери майиб бўлмапти, фақат билагидан қон оқар эди. Лекин пулемёт, кожухи мажақланган ҳолда қийшайиб ётар эди.

Шу чоқ қишлоқнинг кун ботиш томонидан балаңд «ура» овози эшитилди ва қишлоққа мур-малахдай ёпирилиб келаётган пиёда аскарларимиз кўринди. Аҳмаджоннинг иши ҳали чала, буталар орасига ётиб олган немислардан хотиржам эмас эди. У ирғиб чуқурдан чиқди-да, ўлиб ётган немиснинг автоматини олиб бутазорга томон эмаклади; немислар ётиб олган ерга қирқ-эллик метр яқин бориб икки граната ташлади ва автоматдан бир неча сидра ўқ узди. Ура товушидан эси чиқиб кетган, граната портлаши ва автомат тариллашидан гаранг бўлган ўн уч немис бараварига қўл кўтариб ўрнидан турди...

Қишлоқ бир неча ердан ёнмоқда, кўчаларда милтиқ, пулемёт ва автомат отишмалари давом этмоқда эди.

Аҳмаджон асирларни топшириб ўзи югурганича қишлоққа кириб борди. У ярим хароба бир уйнинг муюлишидан чиқиб, катта кўчага қараган эди, нариёқдан югуриб келаётган ёшгина бир қизил аскарни кўриб қолди. Қизил аскар йўл бўйида ўлиб ётган каттақон қизил сигир устидан ҳатлаб, олди ёғоч панжаралиқ уйнинг олдига келди-да, «Она! Она!» деб қичқирди ва эшикдан киришга ҳам сабри чидамай панжарадан ошиб тушди. У уйнинг зинасига энди қадам қўйганда похол ғарами остидан чиққан бир кампир:

— Ҳай, болам, немис бор! — деб қичқирди. Шу билан бирга рўпарадаги уйнинг тоmidан «тарр» этган товуш эшитилди. Қизил аскар зинага йиқилди. Кампир додлаганича бориб, ўглининг ўлиги устига ўзини ташлади.

Аҳмаджон қандай ҳодиса рўй берганини дарҳол фаҳмлаб, орқа ёқдан томга чиқди. Немис автоматчиси ғишт мўрининг панасига ўтиб, катта кўчани кузатиб турмоқда эди. Аҳмаджон томга чиқаётганида немисни дарҳол отиб ташламоқчи бўлган эди, бироқ бақа ранг шинель кийган немисни кўрганидан кейин бу ниятидан қайтди; уни олиб тушиб, фарёд чекаётган кампирнинг оёғи остида бўғиб ўлдиришга қарор берди. Аҳмаджон бир сакраб немисни бўйнидан сиқиб олди ва шундайича судраб пастга олиб тушди.

— Хўш, итвачча, — дер эди, — бировни ўз уйига киргани қўймайсанми?

Ҳозир кампирни йиғидан тўхтатиб, немисни унинг кўз олдида бўғиб ўлдириш — ўч олиш мавриди эмас, чунки қишлоқ ёнмоқда, отишма давом этмоқда эди. Аҳмаджон унинг қўл-оёғини боғлади-да, икки буклаб зўр билан товуқнинг катагига тиқди.

— Шу ерда туратур, хумпар, бафуржа гаплашаман! — деди, сўнгра ҳеч нарсага қарамай полизма-полиз юқорига қараб кетди. Полизларда немисларнинг ўлиги, мажақланган тўплари, пулемётлари ётар эди.

Бу орада отишма тўхтади. Узоқдан ҳар замон тўп овози эшитилар эди.

Аҳмаджон бир ерга борганида бир девори ўпирилиб тушган уйдан йиғи товуши эшитилди, кириб қараса, синган идиш-товоқлар, мажақланган стол ва курсилар орасидаги похол устида бири беш, иккинчиси саккиз ёшлардаги иккита яланғоч бола ётар. иккалови ҳам қонга беланган, чириллаб йиғлар эди. Аҳмаджон уларга томон бир қадам босган эди, кимнингдир:

— Мина! — деган ва қаттиқ сўкинган товуши эшитилди.

Даҳлиз эшиги ёнида бир қизил аскар турар эди. Қизил аскар Аҳмаджонни яна сўқди ва имо билан «чиқ бу ердан» деб ишора қилди. Аҳмаджон даҳлизга чиқди. Бу ерда ўрта ёшлардаги бир хотин яланғоч ҳолда қисқа-қисқа нафас олиб ётар эди. У киргач хотин бошини ўгириб қаради-да, шу қараганича кўзлари хиралашиб, секин юмилди. Немислар ҳалиги икки болани ҳам, бу хотинни ҳам атайин чала ўлик қилиб, миналаштириб кетган эди.

Аҳмаджон кўчага чиқди. Шу пайт унинг кўзлари ҳеч қачон мулоим боқмаган, унинг қўллари ҳеч қачон бировни эркалаб силамаган, унинг юзи ҳеч қачон юмшоқ табассумни билмагандай кўринар, агар ҳозир уни хотини Хосиятхон кўрса танимас, балки қўрқиб кетар эди. У дам-бадам ўзига ўзи «ие, уруш деганнинг закони борми, йўқми!» деб хитоб қилар эди.

Уша важоҳат билан кампирнинг уйига қайтиб келди. Кампир ва ўғлининг ўлиги йўқ эди. Аҳмаджон тўғри бориб немисни товуқнинг катагидан тортиб олди. Унинг важоҳатини кўриб ўласи бўлиб қолган немис, раҳми келармикин, деган умидда ўзини касал кўрсатиш учун эчкига ўхшаб тилини чиқариб йўталар эди.

Аҳмаджон уни даст кўтариб похолнинг устига улоқтирди, сўнгра устига бир қучоқ шох келтириб босди; ёнидан тугуртнни олиб энди чақмоқчи бўлганида:

— Сержант, отставка! — деган товушни эшитди, орқасига қараса капитан турипти. Аҳмаджон гоҳ немисга, гоҳ капитанга қараб тараддудда қолди.

— Отставка! — деди капитан яна.

Аҳмаджон немисни шохнинг тагидан тортиб олди ва оёқ-қўлини ечиб, турғизиб қўйди. Лекин немис, бўларича бўлиб қолган экан, оёқ узра туролмас эди.

Капитан асирни штабга элтиш ҳақида буйруқ бериб жўнади. Аҳмаджон ўласи бўлиб қолган немисни штабга олиб кетди.

VII

Полк икки кунлик маршдан кейин бепоеъ, кун тупмас қалин бир ўрмонга ўрнашганича узоқ вақт қолиб кетди.

Икки кунлик маршда босиб ўтилган ерлар яқин икки йил немис оёғи остида поймол бўлиб қўриққа айланган паст-баланд далалар, пода пайхон қилиб ўтган гулзор сингари бўлиб қолган

катта-кичик ўрмонлар, батамом ёки чала куйган, ярим ҳароба ҳолда ҳувиллаб турган қишлоқлар, қўрғончалар эди. Бу далаларда қачондир одам боласи меҳнат қилганлиги, етилган бугдойнинг олтин бошоқлари мавж уриб турганлиги, шу ўрмонларда қачондир қушлар сайраганлиги, қўшиқ товушлари янграганлиги, шу қишлоқларда, қўрғончаларда одам яшаганлиги, хурсандчилик, тўй-томоша қилганлиги узоқ ўтмиш тўғрисидаги эртақдай туюлар эди. Бу ерлардан уруш оловли этагини судраб ўтган; фақат уруш ўтган эмас, бу ерларда яқин икки йил фашист ҳукмронлик қилган.

Фашист ҳукмронлик қилган!

Аҳмаджон урушнинг дастлабки йилларида «немис ўлдирди, фашист куйдирди» деган хабарларни эшитса «душман бўлгандан кейин ўлдиради, куйдиради-да» деб ўйлар эди. Бироқ фашист ўлдирган кишиларни, фашист куйдирган қишлоқларни, фашист ҳукмронлик қилган жойларни кўрганидан кейин билдики «фашист» билан минг йиллардан бери кишиларга маълум бўлган «душман» сўзи бир маънода эмас экан.

У Городишче қишлоғида кўчада худди ерга қулоқ солаётгандай тўнқайиб ётган тўрт-беш ёшлардаги бир болани кўрди; яқинроқ бориб қараса унинг боши қийшайган, чаккасида уводага ўхшаган бир нарса чиқиб турипти. Фашист албатта унинг бошига оғир бир нарса билан урган, бола йиқилган ва жон талвасасида ўрнидан турмоқчи бўлгану, шундайича қолган...

У Красно-Сергеевск қишлоғида бир култетада одамларнинг қорайган панжалари, оёқ ва бош суяклари чиқиб ётганини кўрди...

Наинки фашист фақат душмангина бўлса, наинки унинг бутун қилиш-қилмишларини минг йиллардан бери одам боласига маълум бўлган «душман» калимаси ифода қила олса!

Буни ҳар бир жангчи билади. Шунинг учун ҳар бир совет солдатининг қалбида ана шу фашистга нисбатан буюк ғазаб, кишининг кўзини қонга тўлдирадиган қаҳр, кишини ташналикдай бетоқат қиладиган интиқом ўти ёнар эди. Бу ўт оғирни енгил, узоқни яқин қилади; пўлатни эритади, ўлимга даҳшат солади. Аҳмаджон кўрган ҳамма жангчининг қалбида мана шундай ўт ёнар эди.

Желабухи қишлоғи учун бўлган жангда душман беш марта қарши атака қилиб, ниҳоят, хийлагина катта бир гуруҳи қуршовда қоладиган бўлди. Еш офицер Субконнинг пулемётчилари душманни ўрмон томонига кетгали қўймаслиги керак эди. Беш марта қарши атака қилиб ҳеч иш чиқара олмагандан кейин қу-

турган, энди қуршовда қолиб жон талвасасига тушган душман ўрмонга кириб кетиш учун қандай зўр бериши, бунинг натижасида қандай даҳшатлар рўй бериши мумкин эканлигини Субко яхши билар, тасаввур қилар эди. Олтита «Юнкерс» шу даҳшат бошланганидан хабар бериб, тепаликка беҳисоб майда бомба ёғдириб ўтди. Фашистларнинг мўлжалига кўра бу тепаликда бомба тушмаган бирон қарич ҳам ер қолмаслиги керак эди. Ҳақиқатан ҳам жангчилардан бир неча киши нобуд, анча киши ярадор бўлди. Бу жанг қанча вақт давом этгани Аҳмаджоннинг эсида йўқ, фақат шуни биладими, фашистлар бу тепаликни ҳаддан ташқари қаттиқ ўққа тутди. Унг томондаги пулемёт тўсатдан жим бўлиб қолди. Шу нозик пайтда ҳалок бўлган пулемётчининг ўрнини олиб, бостириб келаётган душманни омонсиз пулемётга тутган Субко қип-қизил қонга бўялган, ияги йўқ, иягини аллақачон бомба парчаси олиб кетган эди.

Полк дам олиб ётган бепоён, кун тушмас қалин ўрмон Аҳмаджоннинг назарига дунё яратилгандан бери одам оёқ босмаган жойларга ўхшаб кўринган эди. Кейин маълум бўлдими, бу ерларга одам оёқ босган, оёқ босгангина эмас, яшаган, нима биландир машғул бўлган, қайғурган, хурсандчилик қилган. Каттакон кекса қайин дарахти атрофидан дафъатан пайқаб бўлмайдиган еттита ертўла топилди. Ертўлаларнинг биридан қўлтиқтаёқ, бир неча гильза, яна биридан занглаган консерва қутилари, синиқ патефон пластинкаси, олти дона немис каскаси топилди. Каскаларнинг ҳаммаси ҳам қурум босган эди. Бу ерда партизанлар қароргоҳи бўлгани маълум, лекин қурум босган фашист каскалари бир муаммо эди. Бу муаммони кекса бир жангчи ечиб берди. У каскалардан бирини ҳидлаб кўрди-ю, бурнини жи-йирди, «Бунда порглатувчи модда қуритилган» деди. Унинг тахмини тўғри чиқди, чунки орадан икки ҳафта ўтгач топилган бир хат бу ерда турган партизанлар отряди порглатувчи қўпориш иши билан машғул бўлганлигини кўрсатар эди.

Хат снаряд гильзасига солиниб, ярмигача тупроқ тепага кўмилиб қўйилган эди. Бу тупроқ тепа уч кишининг қабри бўлиб чиқди.

Хатда шундай дейилган эди:

«Григорий К. (1920—1942). Н. қишлоғидаги бошланғич мактабнинг ўқитувчиси. Комсомол аъзоси. 39 фашистни ўлдирган. Немисларнинг ўқ-дори ортилган саккизта автомашинасини яқсон қилган.

Дмитрий М. (1899—1942), Н. районидаги МТСнинг бригада

механиги. Немисларнинг иккита ёнилғи базасини портлатган. Бир немис офицерини асир олган.

Владимир Ж. (1917—1942). Н. колхозининг отбоқари, Катта-кичик тўққизта кўприкни портлатган, аскар тушган икки машинани яқсон қилиб, етти немисни асир олган.

Григорий К., Дмитрий М., Владимир Ж. ўртоқлар немисларнинг ўқ-дори ортилган эшелонини портлатган вақтда фидо-корлик кўрсатиб ҳалок бўлишди. Булар ўз жонларини фидо қилиб мингларча совет кишиларининг жонига оро киришди.

Маълум сабабларга кўра биз бу қаҳрамонларни дафн қилмадик, жасадларини шу тупроққа омонат қўйиб кетдик. Уша сабабларга кўра буларнинг номларини, қаерлик эканликларини ҳам тўла айтмадик. Булар юз мингларча халқ қасосчилари армиясининг ботир жангчилари, фашист босқинчиларга бўйин этмаган ватаннинг қаҳри, ғазаби эди».

Булар қандай ва қайси шароитда ўз жонларини фидо қилганликлари қабр очилганда маълум бўлди. Уччасини битта плашч-палаткага ўраб кўмишган экан. Бу уч кишининг жасади эканлигини учта бошдангина билиб булар эди, холос...

Эртасига соат бирга уч партизанни кўмиш маросими тайин этилди.

VIII

Полк май ойининг охирларида яна олдинги линияга чиқди.

Душман Орёлни 1941 йилнинг октябрида босиб олган эди. Унинг мақсади бир неча томондан бараварига ҳужум бошлаб, қўшнларимизнинг асосий кучини Брянск, ундан кейин Орёл ва Тула районларида қуршаб йўқ қилиш, сўнгра Москвага бемалол юриш имкониятига эга бўлиш эди. Шунинг учун немислар бу районни қарғиб икки йил давомида тинмай мустаҳкамлаган, одам юрса оёғи, қуш учса қаноти қуядиган истеҳкомга айлан-тирган эди. Бироқ Қизил Армиянинг қишқи ҳужуми бу районда немисларнинг биқинига ўткир ханжар қадаб қўйди. Душман ўз ҳолатини англаб, фронтнинг бу участкасида ўз мавқеини тиклашга баҳор бўйи ҳозирлик кўрди. Разведка ва асирларнинг берган маълумотларига кўра, душман Орёл ва Белград районларига ўн етти танк дивизияси, учта моторлаштирилган ва ўн саккизта пиёда аскарлар дивизияси тўплаган, бу кунгача ҳеч қайси фронтда кўрилмаган ёки оз кўрилган техникани тахт қилиб қўйган эди. Мана шуларни назарга олганда бугун бўлмаса эртага жуда даҳшатли жанг бошланиши муқаррар эди.

Даҳшатли жанг ўн уч кундан кейин бошланди.

Тонг маҳалида душман артиллерияси бизнинг позицияларимизни ҳаддан ташқари қаттиқ тўпга тутди. Полк мудофаа қилиб ётган район устида душманнинг неча юзлаб аэроплани қайта-қайта пайдо бўлиб, беҳисоб бомба ёғдирди. Муттасил портлашлар зарбидан Аҳмаджоннинг қулоғи батамом битган, бирон жойга снаряд ёки бомба тушганини тупроқ кўтарилиб тушганидангина билар эди. Ер худди от олиб қочган аравадай кишини иргитиб-иргитиб ташлар эди. Уфқдан кўтарилган қуёш чанг ва тутун орасидан булут босган тўлин ойдай кўринар эди.

Душман бизнинг позицияларимизни — тамом остин-устун бўлди, бу ерларда жон асари қолган тақдирда ҳам гаранг бўлиб қолди, деган ишонч билан ёппасига ҳужум бошлади.

Чакалакзордан катта-кичик дарахтларни йиқитиб, мажақлаб чиққан танк қора қуртдай ҳар чоқ заҳар солишга тайёр ҳолда ўрмалаганича Аҳмаджон пулемёт расчётига томон кела бошлади. У бир неча секунддан кейин етиб келади, пулемётни пайқаса мажақлаб ўтиб кетади. Ягона чора уш граната билан қарши олиш эди. Аҳмаджон шериги билан гранаталарни чоғлаб ҳаёт-мамонт пайтини кутиб туришди. Танк қиқ-эллик метр яқин келганда Аҳмаджон ўша чакалакзордан чиққан қарийб бир рота немис пиёда аскарини кўриб қолди. Булар ҳаммаси ҳам милтиқ ва автоматларни тайёр тутган ҳолда рўйи рост бостириб келмоқда эди. Аҳмаджон бир қарорга келди. У қандай қарорга келганини айтмасданоқ шериги англади ва пулемётни биргалашиб окопга тортиб туширди. Танк гулдираганича келиб окоп устидан ўтиб кетди. Немис танкисти ўз танкининг гусеницаси совет жангчиларининг қонига бўялганлигига сира шубҳа қилмаган эди.

Аҳмаджон пулемётни танк ўтганда нураб тушган тупроқ остидан бир силташда тортиб олдида, дарҳол окоп бўйига ўрнатди ва немис пиёда аскарларининг яқинроқ келишини кутди.

Немислар ўқ чиқармасдан жадаллаб келмоқда эди.

Юз-юз йигирма метр масофа қолди.

Аҳмаджон кутар эди.

Саксон-тўқсон метр масофа қолганда Аҳмаджоннинг шериги асабийлашди.

— Э, отсанг-чи!.. От, ахир!!! — деди.

Аҳмаджон пулемётнинг қабзасини маҳкам ушлаган ҳолда шичитнинг тешигидан душманни кузатар, афтидан, шеригининг сўзини эшитмас эди. Шериги иккинчи марта тажанглик қилгандан кейин эшитилар-эшитилмас деди:

— Юрагингни кенг қил, жұрам. Ұлим умидида шу ергача келганидан кейин бу ёғиға ҳам қўйиб бергинки, биронтаси ҳам ноумид қайтмасин... Беҳ-беҳ-беҳ...

Шундай пайтда Ахмаджоннинг бу қадар совуққонлик қилиши шеригини тиш орриғидай бетоқат қилар эди.

Ниҳоят немислар олтмиш-етмиш метр яқин келганда Ахмаджон худди немиснинг томоғидан бўғаётгандай бир ҳаракат билан пулемёт телкисини босди.

Шундай шиддатли жанг кун бўйи давом этди. Душман кечгача тўққиз марта атака қилди ва ҳар сафар қақшатқич зарбага учрар, ўқ еган тўнгиздай ўзини у ёқдан-бу ёққа урар эди.

Ахмаджоннинг бўлинмаси қўшни бўлинма билан бирликда кечқурунға бориб душман позициясига хийла кириб борди. Ахмаджон чакалакзордан ўтиб, пулемётини снаряддан ҳосил бўлган бир чуқур бўйига ўрнатди.

Душман рўпарадан ҳужум қилиб қайта-қайта қаншари ёрилавергандан кейин найранг ишлатмоқчи бўлди. У бўлинманинг орқа томонига ўтиб саросималик туғдириш учун сойликдан бир гуруҳ мотоциклчи юборди. Ахмаджон мотоциклчиларнинг қорасини кўриб, пулемётини тахт тутгани ҳолда қулай пайтни кутиб турган эди, ўттиз-қирқ метр наридаги буғдойпоя орасида бир немиснинг бошини, ундан кейин елкасини кўриб қолди. Дарҳол пулемётини унга томон ўгириб ўт очди, лекин шунн билолмай қолди: немис граната иргитганидан кейин ўқ едими ёки ўқ еганидан кейин иргитдими? Граната портлади, унинг қаерга тушиб портлаганини ҳам билиб бўлмас эди.

Ахмаджон кўзини очди. Унинг назарига орадан бир неча соат ўтгандай кўринар, лекин чанг ҳануз босилмаган эди. Унинг кўзи мажақланган пулемёт остида бир оёғи қолиб талпинаётган шеригига тушди. Ахмаджон уни дарҳол тортиб олиб қараса ўнг қўли елкасидан узилган, фақат бир нимага илиниб турипти. Ярадор, ҳуши жойида бўлмаса керак, ўрнидан турмоқчи бўлди. Ахмаджон уни даст кўтариб югурганича чакалакзорға олиб кирди.

Ярадорни хавфсиз жойға ётқизиб, қайтишда Ахмаджоннинг кўзи тўнтарилиб ётган бир немис пулемётига тушди. Пулемёт бузилмаган, ҳатто янги лента ўтказилган, тахт ҳолда эди. Наридан ўқ солинадиган иккита металл қути ҳам турипти. Ахмаджон қутиларни қўлтиғига қистирди, пулемётни судраб, югурганича сойликка томон борди, сойликда қутилмаган манзарани кўрди: сойликдан кетаётган немис мотоциклчиларини кимдир пулемётга тутар, мотоциклчиларнинг кўпи йиқилган, қолгани мотоцикл-

ларини ташлаб, киргани кавак тополмай, ўзини ҳар ёнга урар эди. Тариллаётган пулемётга Аҳмаджон ўлжа пулемётини жўр қилди.

Қисм қоронғи тушгунча душманнинг ҳамма атакасига, ҳамма уринишига барҳам бериб, қоронғи тушгандан кейин шиддатли ҳужум бошлади ва икки тепаликдан ошиб, ҳеч қаерда тўхтамай, қишлоққа кириб борди.

Қишлоқ бир неча жойидан ёнмоқда, қизил ва оқ аланга шуъласидан дам жигар ранг, дам кул ранг тусга жириб кўтарилаётган тутун ҳар ёнга учқун сочиб қишлоқ устига ёйилмоқда эди. Кўчаларда найзабозлик жанги бошланиб кетди. Пулемётлар, автоматлар тинмай тариллар, гранаталар портлар, худди бутун уруш шу қишлоқда бўлаётгандай туюлар эди.

Ярим кечага борганда икки томон аралашиб кетди.

Ёнғин шуъласида қизғич тус олган чанг ва тутун ичида кўланкадай югуриб кетаётган ким? Эшик ва деразаларини аланга ялаётган кичкина ғишт иморатнинг томида ким дам-бадам автомат отаётипти? Кўчага ким граната ташлади? Ким инграётипти? Буларни дафъатан билиш қийин; ғафлатда қолмаслик, душманга омон бермаслик, ўзимизниқиларга зиён етказмаслик учун ғоят ҳушёр бўлиш керак эди.

Жанг ниҳоят мураккаблашиб кетди.

Аҳмаджон бир чордевордан ўтиб, кичкина майдонга чиққанида рўпарада пулемёт тарилларди. Аҳмаджон дарҳол ўзини уйилиб қўйилган ғишт орқасига олган эди, бу ёқ чуқурлик экан, тушиб кетди. Тепада граната портлади. Шу чоқ икки киши ўзини шу чуқурга ташлади. Бирини чуқур бўйидан ниманидир зўр бериб тортди, иккинчиси унга бир нима деб чуғурлади-ю, энгашди. Маълум бўлдики иккови ҳам немис. Аҳмаджон энгашган немиснинг калласига курак билан битта урди-ю, устидан ирғиб ўтиб, иккинчисини бўғиб олди...

Тонг ёришганда жанг бир оз босилди. Аҳмаджон уйилиб қўйилган ғиштларни оралаб чорраҳага чиқди. Қараса бир тор кўчада тўрт немис автоматчиси олти қизил аскарни олдига солиб келаётипти. Қизил аскарларнинг тўрттаси ярадор бўлса керак, зўрға қадам ташлаб келар эди. Немисларнинг бунчалик бамайлихотир келаётганини кўриб Аҳмаджоннинг юраги орзиқиб кетди: наинки кеча куни бўйи ва кечаси билан бўлган жангнинг якуни шу бўлса! Ҳозир бораётган отишма наинки немислар бизга эмас, биз немисларга кўрсатаётган сўнгги қаршилик бўлса!

Аҳмаджон эҳтиёткорлик билан автоматдан ўқ узиб тўртта-

ла немисни қулатди. Бир лаҳза гангиган қизил аскарлар аҳволни дарров фаҳмлашди. Ҳатто зўрга келаётган ярадорлар ҳам ерда ётган қурооллардан олиб, кийикдай чаққонлик билан кўздан ғойиб бўлишди.

Аҳмаджон югурганича муюлишдан ўтган эди, бирданига уч немисга дуч келиб қолди. Масофа шу қадар яқин эдики, агар автомати ўнгламаган бўлса, олдиндаги икки солдатни отолмай қолар эди. Солдатлар йиқилгани замоно уларнинг кетидаги офицер тўппончасини Аҳмаджонга ўқталди. У ўттиз икки отар тўппончанинг тепкисини босганида бирин-кетин чиқадиغان ўттиз икки ўқнинг камида ярми шу кенг кўкракдан жой олишига сира шубҳаланмаган эди. Бироқ Аҳмаджон нақд ўлим олдида шошиб қолмади. Унинг гангиб қолмагани немиснинг ўзига ўлимни нақд қилиб қўйди. Нақд ўлим олдида немис-эсанкиради, шунинг учун фақат иккита ўқ уза олди, холос. Бунинг ҳам бири бекорга кетиб, иккинчиси Аҳмаджоннинг бошини ялаб ўтди. Аҳмаджон немиснинг ўттиз икки отар тўппончасига «Ўзбекнинг бир қоқар болғачаси» — мушт билан жавоб қилди. Офицер йиқилди ва ётган ерида қўлини кўтарди.

Бу орада жанг босилди.

Аҳмаджон офицерни олиб кетди.

Офицер маст кишидай гандираклаб борар ва ҳар гандираклаганида бошига худди яна мушт тушаётгандай писиб, орқада келаётган Аҳмаджонга қараб қўяр эди.

Аҳмаджон автоматини бўйнига осиб олган, салмоқли қадам ташлаб борар ва қора, қалин сочи орасидан сизиб пешонасига тушаётган қонни дам-бадам бармоғи билан сидириб ташлар эди.

Офицернинг қочиниши уриниши эҳтимоли унинг хаёлига ҳам келмас эди. Бир томондан шу кетиши бўлса штабга етиб борса ҳам жон; иккинчи томондан, ҳар бир дарахти дор, ҳар сиқим тупроғи мазор бўлиб қасос олишга ташна бўлган бу юртда немис қаёққа қочиб қутула олади?

Аҳмаджон «Ўладиган ҳўкиз болтадан тоймас» деган фикрдан ҳам узоқ. Энди у «немисни бедурбин кўрадиган» бўлиб қолган. Немис деган махлуқ қўлида қурол бўлганда ва бу қуролни бемалол ишлатиш мумкин бўлган шароитдагина ўзи кўрқанидан ҳуриб ўзгани кўрқитмоқчи бўлган лайчадай пўписа қилади — «Хальт!», «Рус, таслим бўл!» — дейди; кибру ҳавоси баланд бўлади.

Офицер ҳозир «қўшга, қўшсанг ҳам майли, ишқилиб ўлдирма» деб кетаётпти. Ундаги кибру ҳаво «енгилмас» руҳ ўттиз

икки отар тўппонча билан бирга шовардилик колхозчи Аҳмаджон Шукуровнинг чўнтагига тушиб кетган эди.

Булар харобалар орасидан ўтиб, пастқамликка тушиб бораётганда рўпарадаги жар ёқасидан:

— Аҳмаджон, жуда панжара гулчинини ушлабсиз-ку,— деган овоз келди.

Офицер дарҳол қўлини кўтариб Аҳмаджонга қаради. Аҳмаджон кулди.

— Ие, суддан оғзинг куйса қатиқни ҳам пуфлаб ичар экансан-да! Юравер, қўрқма!— деди.

Офицер қўлини тушириб, Аҳмаджон ишора қилган томонга юрди.

Ҳали жар ёқасидан туриб чақирган жангчи — хушмўйлаб йигит тушиб келди. У Аҳмаджоннинг пешонасидаги қонни кўриб, кимнидир чақирди ва ўзи яқин келди:

— Нима бўлди, Аҳмаджон?

— Мана бу хумпарнинг қилган иши-да! Бошга отади-я, ўлиб қолади ҳам демайди. Ҳеч нима қилмайди...

Аҳмаджон тўхтаб пешонасидаги қонни яна сидириб ташлади. Офицер буларга ҳудди ҳозир жўжа еган итдай кўз қирини ташлаб, секин ерга ўтирди.

Қаердандир пайдо бўлган ёш бир жангчи ҳеч кимдан ҳеч нарса сўрамай, ҳеч нарсага қарамай ёнидан бинт чиқариб, Аҳмаджоннинг бошини боғлашга киришди. У бинтнинг учини йиртар экан, офицерга қараб бир нима деди. Офицер унга жавоб берди. Аҳмаджон ялт этиб жангчига қаради ва таниди. Бу полк мудофаада ётган кунларда ертўлада бўлган концертда қизиқчилик қилган, ҳамма «конферансье» деб атаган марий йигит эди. Ҳамма «конферансье» дегани учун Аҳмаджон унинг оти шундай деб ўйлаган эди.

— Конферансьемисан? Балосанку. Қани-қани, гаплаш!

«Конферансье» ўз таъбири билан айтганда «Марий вилоятининг харитадан микроскоп билан излаганда ҳам топиб бўлмайдиган» бир қишлоғидан; урушга қадар шу қишлоқ Советининг секретари бўлиб хизмат қилар эди.

Бу қишлоқ камоли кичкиналигидан тегиншқоқ ўртоқлари «қишлоқ олий Советининг секретари» деб кулишар эди. У немисчани шу лавозимда туриб ўзича ўрганган. Унинг немисча ўрганишидан муроди, албатта, жанг майдонида, чунончи бавариялик бир немис билан бешариқлик ўзбек Аҳмаджон Шукуровга таржимонлик қилиш эмас эди. У бутун умрида биринчи

марта «тарихий сафар»га чиқиб Иошкар-олага борганида кўп китоблар олиб қайтди. Бу китоблар орасида Шекспирнинг ҳам бир асари бор эди. Бу китобни зўр иштиёқ билан ўқиди. Ўзининг таассуротини ўртоқларига сўзлаб берганида булардан бири: «Бунақа зўр гаплар немисдан чиқади» — деди. Шу-шу бўлди-ю, немис тилини ўрганишга орзуманда бўлиб ҳаракат қилди. Бироқ бир неча ой меҳнат қилганидан кейин эшитсаки Шекспир немис эмас, инглиз экан. Бола бечора кўп хафа бўлди. Район маржазига борганида бу қайғусини партия кабинетининг мудирига айтган эди, мудир «Немисларда ҳам Шекспирдек зўр ёзувчилар бор, ўргана бер, куймайсан» деди. У ўқишнинг давом эттирди.

— Отини сўрачи,— деди Аҳмаджон.

«Конферансье» отини сўраган эди, офицер «Салотни жаноза»га ўхшаган бир нима деб жавоб берди.

— Шошманг, Аҳмаджон,— деди хушмўйлаб йигит,— менинг бу зангарларга бир саволим бор эди. Бу ўртоғим немисча билар экан, ҳозир жуда мавриди келганга ўхшаб қолди. Мумкинми? Буларнинг китобида шундоқ эканки, одамзодни, чунончи, пахта десак, немислар биринчи сорту, бошқа миллатлар учинчи сорт; кўп халқлар ҳатто сортга ҳам кирмас эмиш. Шу қандоқ бўлди?

«Конферансье» бунинг таржима қилгани етарли сўз тополмай кўпроқ қўл ҳаракати билан бир илож қилиб тушунтирди. Офицернинг чеҳрасида нечुकдир ўзгариш, ҳаракатида яна кибру ҳаво аломатлари пайдо бўлди. У «зергут» каллимасини бир неча марта такрорлаб бир нимадир деди. «Конферансье» энсаси қотиб қисқагина таржима қилди.

— Немис жуда яхши эмиш. Биз билмас эмишимиз, тушунмас эмишимиз.

— Ҳа, ҳа,— деди Аҳмаджон — «зергут» дегани «жуда яхши» деганими? Хўш, биз нима қилсак «зергут» бўлар эканмиз? Қани...

«Конферансье» офицернинг жавобини таржима қилди:

— Немис қўл остида бўлса бошқа миллатлар ҳам яхши бўлар эмиш. Немиснинг бошқа ҳамма хислатларини шундан билиш мумкин, дейди.

— Яхши бўлар эмиш?! Бунинг бошқа ҳамма хислатларини мана шу гапидан билса бўлади!

Аҳмаджон бу гапни шундай важоҳат билан айтдики, таржимон «айтганини айтдим» деганга ишора қилиб офицерини кўр-

сатди. Офицер писиб, иккала қўли билан бошини ушлади, яна аянч қиёфага кирди.

Аҳмадjon ўрнидан турди ва ҳануз тутамоқда бўлган қишлоқни кўрсатди.

— Ана «зергут!» — деди, — мен сенинг ҳамма хислатларингни биламан!

Хушмўйлаб йигит қулочкаш қилиб офицернинг калласига солмоқчи эди, Аҳмадjon қўлини тутди.

— Тегма! Закон йўқ.

Офицер Аҳмадjon ишора қилган томонга юрди. У энди гандиракламас, лекин бошига мушт тушувидан хавотир тортиб, дам-бадам орқасига қараб борар эди.

Не-не умидлар билан немисча ўрганган марий йигит унинг кетидан хийла ергача қараб турди-да, сўнг жаҳл билан «тфу!» деб милтигини қўлига олди.

Офицер сўроқ вақтида «Мени асир олган киши қаерлик ва қандай тоифадан?» деб сўрапти. Штабдагилар «Ўзбекистонлик, оддий колхозчилар тоифасидан» деб жавоб беришипти. Бу гап бутун полкка доврұқ бўлди.

IX

Қисмларимиз шундай шиддатли зарбалар берар, шундай қисиб борар эдикки, душман йўлларни бузгани, кўприкларни портлатгани улгуролмас, кўп жойларда яроғ-аслаҳаларини ташлаб қочар эди.

Ҳар қадамда цементлаб ёки ёғоч ва тупроқдан ишланган ва ҳозир ўпирилган гўрдай бўлиб ётган дот, дзот, каламушнинг уясига ўхшаган окоп, траншея, танкка қарши қазилган чуқур, бир неча қатор тортилган тиканли сим... Тепаликларнинг этагида оғир тўплар, узун қувурлари осмонга кўтарилган зениткалар, йўл бўйида ағдарилган автомобиллар, мажақланган танклар, тракторлар, аравалар ётарди.

Немис бу ерларни қуш учса қаноти, одам юрса оёғи куядиган тилсимотга айлантириш учун нима лозим бўлса ҳаммасини қилган, ҳеч нарсани аямаган. Лекин қисмларимиз шуларнинг ҳаммасини ўпириб, йиқиб, мажақлаб олга борар эди.

Қисм бир неча километр йўлни жанг билан босиб ўтиб, кечга яқин Золоторевка қишлоғининг кираверишида тўхтаб қолди. Қишлоқнинг кираверишидаги уйлар бузилган, ёнган ва ҳануз ёнмоқда эди. Немислар наридан-бери қазилган окопларга ўрна-

шиб, вайроналарга кириб олиб қаттиқ қаршилиқ кўрсатди. Жанг кун ботгунча давом этди.

Қисм қоронғи тушгунча душманни олдинги окоплардан суриб чиқариб, атака бошлайдиган вақтда бузилган иморатнинг подвалига ўрнашиб олган немис пулемётчилари йўлни, тепалик ва тепалик оралиқларини ўққа тута бошлади. Ўқ визиллар, ерни чапгитар, бош кўтаришнинг сира иложи йўқ эди. Шундан кейин капитан Аҳмаджонга ҳар қандай қилиб бўлса ҳам немис пулемётларини бартараф қилишни буюрди. Капитан буни қандай ишонч билан буюрган бўлса, Аҳмаджон шундай ишонч билан эмаклаб кетди. Йўл фақат битта — куйиб тушган ва ҳануз тутамоқда бўлган уйларни оралаб бориш керак эди. Ўт ва тутун ичидан одам ўтиб келиши немисларнинг хаёлига ҳам келмаган эди. Аҳмаджон подвалнинг ёнига бориб, икки тешикка иккита граната ташлади. Икки подвал емирилиб, немис пулемётчилари унинг харобаси остида қолиб кетди. Шундан кейин қисм атака бошлади.

Золоторевка қишлоғига Аҳмаджон ва унинг бўлинмаси ҳаммадан бурун кириб борди.

Қишлоқ ярим кечагача бўлган кўча жангларидан сўнг душмандан батамом тозаланди.

Эрталаб қишлоқ аҳолиси баҳор қуёшининг дастлабки илиқ нуридан жонланган жониворлар сингари ўрмалаб кўчага чиқа бошлади. Булар ўлимдан қолган. Германияга ҳайдаб олиб кетилмаган, лекин икки йил бўйи минг балога дучор бўлиб, минг марта ўлимга рози бўлган кишилар. Бўйни ингичка, худди гўлаҳдан чиққан каби болалар кўзлари жовдираб жангчилар орасидан кимнидир қидиришади. Абгор бўлиб қолган чоллар, кампирлар рўпара келган жангчининг бўйнига осилиб йиғлашади. Бутун қишлоқ ҳам тўйхона, ҳам ўлик чиққан ҳовлига ўхшар эди.

Бир кампир Аҳмаджонни икки шериги билан уйига олиб кирди. Даҳлизда бир чол ётар, унинг тирик эканлигини фақат одатдан ташқари равшан кўзларидангина билиб бўлар эди.

Кампир азиз меҳмонларни ўтқазгандан кейин чолни суяб олиб кирди. Унинг ўнг қўли ва ўнг оёғи ярим шол эди. Чол кампирнинг ёрдами билан сандиқнинг устига ўтирар экан, жангчиларга бир-бир қараб:

— Петрни кўрмадиларингми? Евгенийни кўрмадиларингми? — деб сўради.

Жангчилар тушунолмаб ҳайрон бўлишди.

Х

Кампир сувда пиширилган картошкани келтириб ўртага қўйгач, зоҳиран етмиш ёшларда кўринган, ҳақиқатда эса ниҳоят қирқ еттига кирган Матвей Андреевич Степановнинг бошига тушган кулфатларни сўзлаб берди.

— Унинг ўғли — ўн тўрт яшар Андрюша қаердандир бешта ўқ топиб олган экану, шу ўқ билан немис солдатининг қўлига тушипти. Матвей Андреевичнинг бутун кўргиликлари шундан бошланди. Немислар Андрюшани қамаб, ўша куни кечаси Матвей Андреевични ҳам олиб кетишди. Икки кундан кейин менинг уйимга бир немис офицери икки қути консерва, нон, қанд кўтариб келди; рус тилини хийла яхши билар экан, у ёқдан-бу ёқдан гапириб ўтирди-ю, тўсатдан:

— Матвей Андреевични танийсизми? — деб сўради.

— Ҳа, танийман, — дедим. — Қўшни бўлгандан кейин таниймайман деб бўладими.

— Ўғлингиз қаерда?

Юрагим «шув» этди. Ичимда Матвей Андреевични қаргадим:

— Ўғлим йўқ, ўлган, урушдан илгари ўлган, — дедим.

Офицер кулди.

— Ёлғон гапирманг, биз ҳаммасини билэмиз. Матвей Андреевич ҳаммасини айтиб берди. Ўғлингиз ўлган эмас.

— Ўлмаган бўлса қаерда экан? Матвей нима деди?

— Биз ўғлингизни Қизил Армияга ўз ихтиёри билан кетмаган, мажбур қилинган деб фараз қилишимиз мумкин. Лекин бу ўзингизга боғлиқ. Шуни исбот қилишингиз керак. Исбот қилиш учун ҳеч қандай ҳужжат, гувоҳ ёки бошқа нарса талаб қилмаймиз. Таниган, билган кишиларингиздан яна кимлар мажбуран олиб кетилганини айтиб берсангиз кифоя. Сиз жабр кўргансиз, биз жабр кўрган кишининг гапига ишонамиз.

Билдимки бу гап Андреевичдан чиққан эмас, чунки ўғлим Қизил Армияда эмас, партизанлар отрядида эканини жуда яхши билар эди. Шундан кейин дадил бўлиб:

— Ўғлим ўлган, агар Андреевич шундоқ деган бўлса ёлғон айтипти, юзлаштиринглар! — дедим.

Офицер кетгани ўрнидан туриб:

— Сиз берадиган маълумотга муҳтож эмасмиз, биз берган катта имкониятдан фойдаланишни хоҳламасангиз ўзингиз биласиз, — деди.

Эшикка чиққанда яна писанда қилди:

— Яна ўйлаб кўринг,— деди.

Эртасига бир солдат келиб мени комендатурага олиб борди. У ерда мени бошқа бир офицер сўроқ қилди. Мен яна ўша жавобни бериб, Андреевич билан юзлаштиришни талаб қилган эдим, офицер ит бўлиб кетди, аввал хўп пўписа қилди, кейин кўкрагимга бир тепди. Эсим оғиб қолган экан, бир вақт кўзимни очиб қарасам тепамда учтаси турипти. Яна сўроқ қилди, яна урди. Ахир бўлмагандан кейин «отамиз» деди. Мен кўрқитаётгандир десам, иккитаси чиндан судраб чиқиб автомобилга солдат. Одам ўлишини аниқ билгандан кейин кўрқмай қўяр экан.

Кўча қоронғи, майда қор ёғар эди. Автомобиль шу ўзимизнинг кўчадан ўтди. Назаримда ҳамма уйлarning деразасидан яқинлари Қизил Армияда, партизан отрядларида бўлган таниш-билишлар, ёр-дўстлар, қавм-қариндошлар худди тин олмай, кўзлари жовдираган ҳолда менга қараб тургандай, «айтдингми?» деяётгандай бўлар эди.

Автомобиль бир жойда тўхтади. Одам товуши эшитилди, оппоқ қорда елиб юрган қора шарпалар кўринди. Мени автомобилдан тушириб, олдинга олиб ўтишди. Рўпарамда қорайиб турган нарсани чуқур гумон қилдиму, тақдирга тан бердим. Шу пайт қулоғимга биров:

— Айт, кампир, ҳаммасини айтиб бераман дегин, мен сени сўраб оламан,— деди.

Бунинг ким эканини билмадим, ўша уйимга борган офицер деб гумон қилдим.

Бирдан автомобилнинг чироғи ёқилди. Фақат шуни билман: рўпарамда қорайиб турган нарса чуқур эмас, узала тушиб ётган уч кишининг ўлиги экан. Ҳали совимаган қон буғланиб турар эди. У ёғини билмайман. Ҳушимга келиб қарасам комендатурада ётибман. Тепамда уйимга борган ўша офицер турибди. У бир пиёла сув бериб:

— Мен сизни сўраб олдим, бундан кейин инсофга келасиз, деб ишонтирдим,— деди.

Эрталаб мени қўйиб юборишди.

Андрюша нима бўлгани маълум эмас, Матвей Андреевични бир ҳафтадан кейин икки солдат ҳушсиз ҳолда келтириб уйига ташлаб кетипти. У бир ярим ойга яқин тилсиз-жағсиз ётиб, оқибат шундай бўлиб қолипти: ўнг қўли билан ўнг оёғи ярим шол, эси жойида эмас эди.

— Матвей Андреевич, буларга қўлингни кўрсат,— деди кампир.

Матвей Андреевич ўнг қўлини чап қўли билан олиб стол устига қўйди ва нордон нарса егандай афти буришиб, бир кўзи қисилди. Унинг икки бармоғи янчилган эди.

Немис уни қандай азоб-уқубатларга дучор қилган эдики, бу аҳволга тушипти — маълум эмас. Буни ўзидан сўраб билиб бўлмас экан. Афтидан, шу бармоқлари янчилганигина эсида қолипти холос.

У ҳали ҳушсиз ётган вақтида икки солдат келиб хотини Евгения билан қизи Ленани аравага босиб олиб кетипти. Шундан бери булардан ҳам дарак йўқ экан. Матвей Андреевич ётган ерида баъзан хотини ёки қизининг отини айтиб чақирар, уйга ким келса, албатта икковини сўрар экан.

Шундай қилиб Матвей Андреевич кимсасиз, ғариб бўлиб қолгандан кейин кампир ўз уйига олиб кирипти, яқин бир ярим йилдан бери парварिश қилар экан.

Аҳмаджон кампирнинг сўзига қулоқ солар экан, ўрмондаги уч партизаннинг қабри кўз олдидан кетмас эди. Бирон халғга борди шекилли:

— Ўғлингизнинг оти нима?— деб сўради.

Кампир ифтихор билан бошини кўтариб,

— Сергей Алексеевич Муштаков!— деди. Сўнгра ялт этиб Аҳмаджонга қаради.— Қаерликсан, ўғлим?

— Ўзбекистонликман, ўзбекман.

Кампир ўзбекни бошқачароқ тасаввур қилар эканми, ҳайрон бўлиб жангчиларга бир-бир қаради-да, кўзи жиққа ёшга тўлди. Аҳмаджон нима дейишини билмай:

— Ҳа, онажон, ўзбекни эшитганмисиз?— деди.

Кампир ўзини босиб олгандан сўнг, жавоб берди:

— Эшитганман, биламан. Самарқанд, Тошкент, Катта Фарғона канали...— деди.

Бу орада Матвей Андреевич даҳлизга чиқиб кетган эди. Кўча эшигидан унинг «Ле-на!» деган товуши эшитилди. Кампир югурганича чиқиб кетди. Унинг кетидан меҳмонлар ҳам чиқишди. Матвей Андреевич остонага узала тушиб ётар, кўчадан олиб ўтилаётган асир немис солдатларига қараб «Лена!» деб қичқирар эди.

Аҳмаджон уни кўтариб уйга олиб кирди. Матвей Андреевич бир нарсадан қўрққандай ҳаммага ёлворган назар билан қарар эди.

Кампир меҳмонларни анча ергача узатиб қўйди.

XI

Икки кун давом этган даҳшатли жанг натижасида қўшинларимиз аҳоли яшайдиган юздан ортиқ пунктни ишғол қилган, шу билан немисларнинг суянган тоғи бўлмиш Орёл райони истеҳкомларига бир неча жойдан катта-катта раҳналар солган эди. Душман ёнбошга келган, энди уни бошдан ошириб ерга уриш керак эди.

Урмон четигаги сойликка ўрнашган команда пунктида кечаси бўлинма командирларининг кенгаши бўлиб ўтди. Бўлинма командирларига йўл-йўриқлар кўрсатилди, буйруқлар берилди.

Уфқ қизарган маҳалда ҳамма бўлинмаларда қисқа-қисқа митинглар ўтказилди. Митинглар тамом бўлмасдан, блиндажлар ва пана жойларда суҳбатлар давом этаётган вақтда ўт очиш позицияларидаги тўплардан ғилоф олинди, снаряд яшиқлари очилди. Танклар тахт ҳолда команда кутар эди.

Соат роса беш бўлганда гўё бутун ер-кўк остин-устин бўлиб кетди. Фронтнинг унча ҳам катта бўлмаган бир участкасига тўпланган мингларча замбаракнинг гумбирлашидан ҳайбатли бир гувиллаш ҳосил бўлдики, бунда алоҳида тўпнинг овози буткул эшитилмас эди. Ҳаво тўлқини зарбидан дарахтлар эгилар, шохлари синиб тушарди... Аҳмаджон ўзича «Бу тўпчилардан ҳеч нарса ортмайди, бизга ҳеч нарса қолмайди шекилли» деб қўйди.

Немис истеҳкомларининг устини қоплаган чанг ва тутунми ёки муттасил савурилайётган тупроқми — билиб бўлмас эди.

Пиёда аскарларимиз ҳужум бошлади. Тўп овозлари аста-секин босила бошлади. Лекин жанг энди авж олган, чунки душман позицияларига бостириб кирган пиёда аскарларимиз ҳар бир метр учун жон олиб, жон бермоқда эди.

Катта йўлдан икки юз метр наридаги тепаликка ўрнашган немис миномёт батареяси сойликни бошдан-оёқ милага тутмоқда, шу билан батальоннинг олға юришига катта монелик қилмоқда эди. Бу батареяни бартараф қилиш вазифаси Аҳмаджон бўлимининг зиммасига тушди.

Бутун батальоннинг кўзи буғдойпоя орасидан шитоб билан эмакляб кетаётган бўлинмада эди.

Тепаликка бир неча томондан баравар ҳужум қилинди. Немис миномётчилари бу ҳужумни даф қилиш билан овора бўлиб қолганда взводлар катта йўлдан ўта бошлади.

Батальон куни бўйи мана шу хилда жанг қилиб, кечқурун Орёл кўчаларига бостириб кирди.

Шиддатли кўча жангларида кейин шаҳар душмандан батамом тозаланди ва уч юз саксонинчи ўқчи дивизия полкларидан бирининг байроқдори озарбайжонлик Ожоров Орёл устига байроқ тикди.

Узоқ вақт немис асоратида азоб-уқубат чеккан Орёл аҳолиси кўчага чиқди. Йўлчаларни босиб қолган харобалар устида болалар иргишлаб юрар эди.

Қаерда бирон танк ёки автомобиль тўхтаса, дарров халойиқ ўраб олади, суҳбат бошланади. Ҳар бир оила ҳеч бўлмаса бирон жангчини меҳмон қилгиси келади.

Марказий кўчалардан бирида радиоустановка пайдо бўлди. Бир неча минутдан кейин бу кўчага одам сиғишмай қолди.

Шу ерда Аҳмаджон бузилган бир иморатнинг зинасида пилоткаси билан ўзини елпиб ўтирган Бўтабойни кўриб қолди. У қорайган, тўлишган, кўкратида «Ҳанговар хизматлари учун» медали.

— Айёмлар муборак! — деди Аҳмаджон.

Бўтабой Аҳмаджонни кўриб қарийб ўзини йўқотаёзди: югурганича келиб бўйнига осиди. Сўнгра иккови бориб зинага ўтиришди.

— Хўш, жўрам Фарҳод, — деди Аҳмаджон, — Ширинингиздан хат келиб турибдими? Хўп соғингандирсиз?

— Хат келиб турибди, Аҳмаджон ака. Соғинишга..: хат ёзишга қўл тегмаётибди. Кўрмайсизми... Бугун бешинчи августми? Роса бир ойдан бери хат ёзолганим йўқ. Тўртинчи июлда «Ҳаво айниб турибди, каттароқ бўрон бўладиганга ўхшайди» деб хат ёзган эдим. Ўшандан бери хат бормаганига «ўлди» деб ўтирибдими ҳали...

Аҳмаджон кулиб деди:

— Хат ёзинг. Тағин аза очиб юбормасин. Ширинингиз сочини ёзиб «вой тўрам»лаб юрса-я!.. Бир ой хат қилмаган бўлсангиз кўнглига ҳар гап келади. Бу урушни ўз кўзи билан кўрмаган одам «қўли тегмагандир» деган гапни ҳеч ўйламайди.

— Тўғри, Аҳмаджон ака, бу урушни кўрмаган одам.. йўқ, фашист қилган ишларни кўрмаган одам десангиз тўғри келади. Ростини айттайми? Уруш бошланган йилги газетада бир немис офицери олти яшар бир қиз болани отиб ташлаганлиги тўғри-сидаги мақолани ўқиб ишонмаган эдим.

— Энди-чи, — деди Аҳмаджон кулимсираб, — энди ишона-сизми?

— Эндими, энди ўша мухбирни кўрсам бурнини ерга ишқайман. У мухбир фашистни мақтаган экан! Наинки фашист

қадам босган жойда олти яшар боланинг отилиши газетага ёзгани арзыйдиган катта ҳодиса бўлса!

Бирпас жим қолишди. Икковининг ҳам кўз олдидан зўр ёнғинлар, беҳисоб ўлик, шаҳар ва қишлоқларнинг харобаси ўтар эди.

Анчадан кейин Бўтабой Аҳмаджоннинг кўкрагидаги «Ғизил Юлдуз» орденини худди капалакни ушлагандай эҳтиёт билан ушлаб кўрди.

— Бу ҳамирнинг учидан патирдир-а, Аҳмаджон ака, ҳали сизга катта мукофотлар чиқар?

— Қанақа катта мукофот? Нимага?

— Қилган ишларингизни эшитганмиз. Довруғингиз бутун дунёга кетган.

— Нима иш қилибман?

— Бутун бошлиқ бир қишлоқ «Золоторевка сизнинг номингизга қўйилади-ю, тагин ҳеч иш қилмаганингизми бу! Золоторевкага ҳаммадан илгари кирибсиз-ку.

— Командирнинг буйруғини бажардим.

— Фашистни жуда яқин келтириб пулемётга тутганингизда қанча бор эди?

— Тиригини санаганим йўқ. Ўлигини санашган экан, олти миш еттита чиқибди.

— Битта аэроплан ҳам уриб туширибсиз?

— Ҳа. Шеригим ланжлик қилмаганда иккитасини уриб туширар эдим. Мудофаада ётган эдик. Тепамизда немис аэроплани айланиб қолди. Пулемётни ўнглаб отай десам, шеригим «Отма, бизни кўриб қолса бомба ташлайди» деб қўлимни ушлади. «Э, инсон,— дедим,— урушгани келганмисан, кавакда ётгани келганмисан!» Аэроплан кетиб қолди. Жуда алам қилди. Орадан бир неча кун ўтгандан кейин бошқасини уриб туширдим.

Аҳмаджон ўрнидан турди.

— Хатлашиб турайлик, Бўтабой. Энди Берлинда кўришгунча хайр. Тезроқ урушни тамом қилиб қайтмасак бўлмайди, кетмонни чолларнинг қўлига бериб келганмиз.

Аҳмаджон оломон орасига кириб кетди.

XII

Полк Брянск ўрмонларигача бўлган қарийб юз эллик километр масофани жангсиз босиб ўтди. Бу ўрмонда туриб «армияси ларзага келган ва кризисни бошидан кечирмоқда бўл-

ган, аммо ҳали янчиб ташланмаган» душманга қарши янги ҳужумга тайёргарлик кўриш керак эди.

Бир куни Аҳмаджонни полковник чақиртирди. Аҳмаджон рўпара бўлганда полковник кулимсираб:

— Утиринг, сержант, нима учун чақирганимизни биласизми?— деди.

— Билмайман, ўртоқ полковник.

Полковник ўрнидан туриб унга яқин келди.

— Устингиздан арз қилишди... Фашистлар сиздан норози.

Полковник бу гапни кулиб айтган бўлса ҳам Аҳмаджон бир вақтлар асир немисни куйдирмоқчи бўлгани ва уни капитан қутқазгани ёдига тушиб, изоҳ бера бошлади:

— Ўртоқ полковник, мен у вақтда юрагимдаги ғазаб ўтини ерга сочишни билмас эканман. Мен у вақтда бизни осгани арқон кўтариб келган немисни кўрибману, унга арқон эшиб бераётган бутун Германияни унутибман.

Полковник унинг елкасига қўлини ташлаб кўзига тикилди.

— Ҳар ҳолда немис офицери сиздан қаттиқ шикоят қилди.

— Қайси бири ўртоқ полковник?

— Тўппонча отиб бошингизни ярадор қилган офицер... Сиз унинг бошига бир мушт туширибсиз.

Аҳмаджон полковникнинг тегишаётганини билганидан сўн кулиб жавоб берди:

— Ҳа, бир мушт урдим, ўртоқ полковник, икки муштни кўтара олмас эди. Чаласига биз қарздор. Расчётни Берлинда қиламиз.

— Офицер сизнинг ким ва қаерлик эканингизга кўп қизиқди. Лагерга жўнаши олдида лейтенантдан «Ўша одамни яна бир кўрсам» деб илтимос қилибди. У вақтда кўзи тиниб кўрмаган экан-да. Лейтенант «Сен бир марта кўргансан, энди кўрмаганлар кўрсин» деб жавоб берибди.

Полковник бирпас жим қолгандан кейин:

— Икковимиз биринчи марта қаерда учрашганимиз эсингизда борми?— деб сўради.

Бу нарса Аҳмаджоннинг хотирида бор эди, дарров жавоб берди:

— Қишда, мудофаада ётган вақтимизда, ўртоқ полковник.

— Ўшанда менга нима деб савол берганингиз эсингизда борми?

— Бор, «Сиз Олтин юлдузни қандай қилиб олгансиз, шуни айтиб берсангиз» деган эдим.

— Мен нима деб жавоб берган эдим?

— Билмайман деган эдингиз. Яна шуни айтдингизки...

Шу пайт адъютант кириб, полковникка бир қоғоз узатди. Полковник қоғозни кўздан кечирар экан.

— Хўш, хўш?— деди.

— Яна шуни айтган эдингизки, қаҳрамон бўлишни ҳеч қачон ўйламаган экансиз...

Полковник қўлидаги қоғозни силкиб Аҳмаджонга узатди. Аҳмаджон қоғозга кўз югуртирмасдан бурун полковник қулочини ёзиб:

— Совет Иттифоқи Қаҳрамони унвони билан табрик қиламан!— деди ва Аҳмаджонни қучоқлади.

Аҳмаджон бутун умрида биринчи марта шундай саросималикка тушган эди. У дарҳол ўзини ўнглаб:

— Совет Иттифоқига хизмат қиламан!— деди.

Ўзининг товуши ўзига узоқдан эшитилгандай туюлар эди.

— Хўш, сержант,— деди полковник,— энди жавоб бериш сизнинг навбатингиз. Олтин юлдузни сиз қандай қилиб олдингиз?

Аҳмаджон нима дейишини билмас эди.

Сентябрнинг бошларида полк Ғарбга томон йўл олди.

На узбекском языке

**АБДУЛЛА КАХХАР
ЗОЛОТАЯ ЗВЕЗДА**

Объединенное издательство
ЦК Компартии Узбекистана
Ташкент — 1965 г.

Редактор *У. Мухамедов*
Техредактор *Я. Шурп*
Корректор *Т. Аламов*

Теришга берилди 24/III-1965 й. Босишга рухсат
этилди 8/IV-1965 й. Қоғоз формати 70×108^{1/32}.
Босма листи 1,25. Шартли босма листи 1,71.
Нашриёт ҳисоб листи 2,3. Тиражи 20000.
Нашр № 258. Р. 01603. Заказ № 3190. Баҳоси
7 тийин.

Ўзбекистон КП Марказий Комитетининг
бирлашган нашриёти ва босмахонаси.
Тошкент, „Правда Востока“ кўчаси, уй № 26.